

**БІР &
БОБІК**



БІТРАНКІ РЧ

вiтpажi

vitraux

—

editions "on the mountain"

wira wowk

vitraux

a novel

cover design by robert lisowsky

a note on wira wowk in english, p. 4;

a note by professor jaroslaw b. rudnyckyj on the ukrainian language, p. 48

this edition owes its realization to the spiritual and financial assistance of mr. kasimir edschmid, vice-president of the deutsches pen-zentrum der bundesrepublik, darmstadt, administrator of the fund for the intellectual freedom

printing: 1000 copies

printed in western germany

віра вовк

Вітражі

роман

обкладинка роберта лісовського



**серія „для аматорів”
ріо де жанейро, 1961 мюнхен**

WIRA WOWK is a Ukrainian poetess and prose-writer of the younger generation. She is living in Brasilia. First of all are noteworthy from her poetical work the "Elegies" (1956), and from her prose the novel "Ghosts and Dervisses" (1956). She is a member of the PEN Clube do Brasil.

Wira Wowk's second prose work, "Vitreaux", presented herewith by the Ukrainian editions in exile "On the Mountain", is also a novel, though not written in the traditional form. On the canevas of a "sentimental journey" human destinies are interlaced in biographic chapters, sometimes pathetic, sometimes anecdotic, in memoirs, and in interspersed short stories. The acting persons, of different nationalities, make perceivable their homeland landscapes, by their mentalities.

The novel culminates in the story of Jesus Christ born anew which is told by Juca, a young Brazilian:

This year, little Jesus was born in a small hut of clay, on the mountains. He was as black as soot, with curly ringlets, curled like pea-tendrils. Nossa Senhora Aparecida (the Patroness of Brasilia) clothed him with a striped, ragged shirt and said:

"Go into the town, they are preparing there a festival for you. For it is too poor here. I even have no milk for you in my breasts."

On the market however, where little Negro-Jesus was going to take naïvely for himself a mango fruit, he is charged with theft, and only the intervention of a beggar saves him. Then follows this scene in the church:

The distance to the altar was too far. It was difficult for him to approach the pulpit. People stood agape, staring at the little dark face that just during the ceremony appeared above them, lifted his eyes and spoke:

"I am the Light of the World."

There was some subdued laughter.

"Black is the Light", said somebody in an undertone. People passed on these words, and soon the church shook with sounds of joke and mockery. Somebody who was pious draw Jesus down, gripping his rags.

"You don't believe? I — I do a miracle. Look, it's snowing outside!"

Somebody shrugged his shoulders. Somebody pitied the insane child, but from outside advanced a stir. A cold wave wrapped up the church.

"It's snowing! Look, snow over our tropical town!"

All forgot the service, all headed for the exit, they pushed each other, to see the strange event more quickly.

"This results from the explosions of atom bombs and from earth quakes. The climate shifts as in the glacial periods", a professor of meteorology explained.

The church was empty with Jesus Christ on the pulpit.

"They will not believe in me. Is it worth to be born anew and anew? The angels shall take me back to heaven in the basket of their hands", he sadly thought to himself.

A dove flew down, and he heard a voice saying:

"Thou wilt be too heavy for them. Suffer, My beloved Son."

ВІТРАЖІ

*Берези білять сорочки душ зелених.
Усе повесніло: окрилились вази,
Шиби нассалися пролісків з неба,
А на амфорі пава співає.*

*Луки на капітелях
Вигнули легко флямінгові шиї,
Вже не тяжіють. Над ними Сатурном
Крутиться німб золотого піску.*

*Рука забуває час на клявішах
І намічає спіралями звуків
Нові планети у всесвіті.*

*Хтось ліпить книгу з листків серця,
Хтось навернувся перед картиною.
Дивляться в вічність вітражі соборів.*

Дехто вірить, що йому від початку світу призначено, куди й як потече його життя. Так учив Мохаммед та його прихильники, а середньовічні духовні чини провадили з-за цього між собою довгі суперечки. Одні говорили, що людину Бог велить вродити у шкурі філістра або цигана, тобто вона або буде уминати колачі з медом, абож носити сандалі на кийку, хоч у гостях у гіперабадського магараджі, хоч на бенкеті в куми біди за голим столом.

А я собі думаю, що обставини часом роблять циганами таких людей, які мріють про затишні плеса на вудку, про власну пасіку й велике коло внуків на старість. Трагедія нашого покоління, яке не спроможне йти за покликанням.

Щодо мене, то мені мандрівне циганство до смаку. Я люблю самоту, затягаюся, мов цигарковим димом, метелицею або сонцем, дорогі мені пригоди, зміна товариства, безмежна воля. При тому я ставляю собі високі вимоги, наче б з мене був головний лицедій у вертепі цієї епохи. Ніхто не може, зрештою, скреслити досліджених від мене зір, нехай вони й порошок, як от та, що крутиться навколо себе й навколо сонця. Дозвольте появити себе: мені на ім'я та прізвище Марко Вишня, званням астроном — після голодного навчання в західноєвропейських університетах, — родом із Києва, душею теж (якщо бувають душі) і всесвітній громадянин памороками.

Якраз стукнуло мені тридцять років. (Як переказують, один столітній дідок мовляв: «Ну й що з того, що сто років? То ж іще не віки-вічні!»)

Передо мною круглий обрій, і воно зовсім байдуже, що в мене нема грошей. Чорт з ними, без них краще. Ніщо мені так не осоружне, як ситі грішми й ласі на гроші. В мене нема скринь: один чамайдан і телескоп правлять мені за майно, проте я звертаю пильну увагу на чистоту й шляхетність поведінки та одягу. Притаманний мені нахил до іронії може являє ознаку перетончення, і певно Шардон має слух-

ність, мовляв, тільки наш чорнозем спроможний зробити з такої щепи, як я, клясичне дерево великої простоти.

Я ще не цілком розкусив Шардона. Носиться з коробкою по піщаному березі, видзьобує парасолею скойки, слимаків, камінці. Збирає, як струсь, усе, що йому засвітиться на сонці. І під час прикордонної перевірки митний урядовець поколов собі руку в його наплечникові золотистими піренейськими будяками. Трохи в ньому від Дон Кіхота, трохи від Росінанта. Ранком, коли він вдягає камаші або обкручує шию буряковою хусткою, він любить іржати григоріянські хорали, а замість вина п'є за обідом (в Іспанії!) якусь мінеральну воду. Але, поза тим, здається мені, що людина з нього цілком порядна. Не любить пліток, не водиться з Аглаями... (Аглая — це непомітний куц, який гостро пахне вночі.) Зрештою: яка б захотіла з ним водитися!

Він таки оригінальний. Сиділо нас учора за столом четверо, і Дримба аж ніяк не добачав, що Ільончині очі засвітилися проти фіялок. Тоді Шардон виявився лицарем, купив їй букетик і шепнув:

— Скажете потім іншим, що то він нього, добре?

Усе пройшло б непомітно, але Ільонка почервоніла, як воно буває в молодих дівчат.

Шардон не може пройти повз Дримбу, не зморщивши носа, немов від смороду. Потім його опановує кепський настрій.

— Ви дрібнота, пігмеї духу. Треба вас таки міцно любити, щоб з вами витримати. Де ваш формат? Ваша еміграція об'їхала цілий світ і схожа на коня з наочниками. Ви мали прекрасні початки, чудовий фолклор, ну а що далі? Він прилип вам остаточно до пупця, вибачте за порівняння. Почуття краси вбалося в догматично-народницькі палітурки, загальнолюдського ви боїтеся, мов дідько свяченої води. Хай навіть з'явиться геній, ви його задзьобаєте в ім'я традиції, а вже не хочу й говорити, скільки при тому скритої ненависті й особистих порахунків. Та й сама ваша традиція щось наче шкаралуца без живого плоду, бо за океаном ви незабаром втрачаєте між чужими своє обличчя. В гурті ви, авжеж, сантиментальні аж капає, але найвищими справами клопочетеся тільки зо звички — і з яким же оптимізмом оцінюєте свої досягнення. А загалом ви ні гарячі, ні холодні, отакі собі літеплі, мов пережована гума, та коли вам це хтось скаже, ви спалахуете й пускаєте йому кров з носа: хай живе, мовляв, Україна! За чарку горілки, за будь-яку коліточку ви

робите собі смертельних ворогів. Кажете, у вас гумор. А чи ви хоч один раз після Байді засміялися з себе? Коли ж ви заходитеся ушляхетнювати — ні, не свої великі, варварські, а якраз оті дрібненькі звичаї, які так влучно окреслюють вашу вдачу? Десь на світі є стриманість, повага, шана, десь стоїть велика людина (байдуже, великий грішник чи великий святий), «як ливанський кедр перед обличчям Господнім». Хто з вас бореться аж до смерті за покликання? У вас нема вже постатей, тільки самі типи, і аж дивно думати, що були в вас Мономахи й Шевченки!

Шардонові слова бризкають слиною, і він стоїть, штовхаючи пальцем у п'їтьму, а другу руку він розкарячив, як пальмовий листок.

— Знаєте, — докидає він, втираючи лоба хустинкою, — коли мені хтось каже «український емігрант», то в асоціації думок я бачу людину, озброєну героїчно-мученицькими фразами, а в дійсності вона — маленький, невдоволений із себе й світу філістер.

Як перечити людині, коли вона так вибухає? І навіщо, зрештою, коли те все, що говорить, має свої пережиті й переболілі мотиви?

Але часом Шардон мене дивує. Хоч би пісня останнього астрономічного конгресу в Лювені, коли ми випадково зустрінулися в коридорі перед головною залєю університету. Норовисто вхопив він мене за рукав пальта:

— Ви відкрили нову зорю, планету?

— Ні, зовсім невелику, одне з тих безіменних світил у Чумацькому шляху.

— Дякую вам, дякую вам дуже! — і Шардон розплакався.

Я розгубився. Чому, чого? Чи його вдарило моє відкриття, чи зворушила його непомітність? Бог з Шардоном, бо він, мабуть, вірить.

★

Ми вже давно знайомі з Шардоном, і досьогодні я не знаю, що саме нагадує мені в ньому отця Афанасія з Печерської Лаври. Може, тому я й маю до бретонця таке почуття поваги.

Треба вам знати, що я виріс без батька. В нашому будинкові коло Купецького Зібрання (колишнього) линияли стіни, і ікона Пречистої світила звисока на голі рештки шляхетської обстанови, як і всюди на Україні. Не то, щоб я пишав-

ся з шляхетства. У шляхетство духу вірю я тільки, я гордий з темночервоної крові моєї матері, Мотрі Леміш з Млинівки. Приналежність до тієї чумацької породи я відчуваю не так у ній самій, мовчазній, мов черниця, завжди схилений над шиттям, у чеканні листа з уральських копалень (пізніше я бачив її на вівтарі тарагонської церкви Пресвятої Крові з мечами у грудях), як у кремезному дядькові Андрієві, отцеві Афанасієві.

Дядько Андрій — так треба було його звати при інших — мав у собі щось від дубів-велетнів над Дніпром, що на них я ріс, як мох, всисаючи в себе їхні соки й кучерявість. «Отець Афанасій» — був нашою формою, зв'язаною з традицією й шаную. Іноді він стягав мене за ноги з гілляки, щоб грати зо мною в доміно з грецької граматики, і коли я не знав скласти слів або пояснити їхнє граматичне значення, він брав мене цупко за чуприну й тряс, мов ту грушу:

— Δαίμονα, дурню, не середній рід, а знахідний чоловічого, зрозумів? А крєνῆ — це майже наша криниця — журавель. Зажди, попливемо, побачиш.

Я дозволяв трясти себе, любив навіть, коли він підкидував мене, мов м'яча, отой циклоп з рудою бородою. Його зелений від водоростів човен був нашим прибіжищем та єдиним засобом подорожування. Ми ловили з нього щук, які, ковтнувши гачок, тягнули нас, мов тюлені, славною рікою, і була мені потім заплата від матері у словах: «Синочку любий, мій господарю.»

Іншим разом ми запливали човном то до Канева, то до надбережних сіл, де ще іноді в хатах висіла за мисником припорошена бандура або лежала на лавці стара ліра. Вони берегли в собі ціле майно дум про чумаків та про турецькі походи. Отцеві Афанасієві я завдячую, що спізнав оті хати такими, якими вони справді були: з витоптаною долівкою, присипаною зіллям, з ласкавою ввічливістю господарів.

А церкви, дерев'яні церкви між тополями! Ми «збирали» їх разом. Отець Афанасій простягався на ввесь зріст на підлозі, щоб схопити бароккову баню у свій миршавий фотоапарат, що з нього якимсь робом виходили напрочуд гарні знятки. Борода й лица чорніли в нього від бліх із запорошеної долівки, і аж потім, коли апарат по якихось десятиох хвилинах нарешті іржаво клацав, отець Афанасій кривився й обтріпувався рукавом ряс. Тоді я аж корчився від сміху.

Він теж любив реготатися, — неначе б дуднів глибокий колодязь:

— Чому Триє Царі пишеться з великої літери? Зрозуміло, щоб викликати заздросці. Ха, ха, ха! От і малий комсомолец, нехай його!

Найкраще було, коли він розкривав мені товстезні книги з афонськими картинками або водив по київських святинях і, пояснюючи зображення на стінах Михайлівського монастиря та Софійського собору, обдаровував на ціле життя.

— Бачиш, як Богородиця черпає воду з криниці, як пряде на веретені? Не вір, сину, що релігія не для робочого народу.

Отець Афанасій не звертав уваги, що на вулиці сипались на нього, мов з мішка, глузливі слова за його рясу й рудавість («водолаз»!), коли на нього падали облущені кукурудзяні кочани. А я йшов з ним гордий, як престолонаслідник, і потім вивчав напам'ять цілі старослов'янські уривки з Маттея та Іоанна, що справляло йому велике задоволення:

— Славно, комсомольчику! Будуть з тебе люди.

Бідний комсомольчик! Отця Афанасія забрала міліція, а мене посадили у школу, де не викладали іконознавство, не читали Євангелій, не слухали бандуру й ліру. Це аж тоді я довідався, що людина має серце. Хлоп'яча оселя на Кавказі, левади, сповнені тюльпанів, грузинські скелі й водоспади не заволоділи в отому серці місцем, яке належалось отцеві Афанасієві.

Тим то я одразу відчув довір'я до Шардона, коли його кощава рука взяла мене за плече на мості над Сеною і його хрипкуватий голос запитав:

— Ви голодні? Ходімо.

★

Але подивіться, що за дивацьке товариство зібрала в собі ця дрантива жовта пирхавка — автобус! Кожне з отих чоловічків та жіночок — бо ми такі манюні в нашому безбережному оточенні — має свої бажання, але всі одногolosно, включно з шофером у картатому кашкеті, домовилися про порозуміння, хоч компроміси й подовжать нашу одноразову подорож на кілька тижнів.

Пересовується кулька за кулькою на пацьорках нашої програми. Ми вдираємося в первісність підпіренейських мі-

стерій, у мальовані печери з буйволами та дикими кіньми, де чудернацькі предки людства розвинули свій хист, який підніс їх, відрізняючи во віки від сусідів тварин: міт і мистецтво.

Шардон освітлює смолоскипом рожево-барнаві тіла на склепіннях печери, вкритої грубою поволокою вапняного глязуру, і розшифровує значення:

— Бо техніку, Марку, знають і терміти. Але це не те. Сюди людство знову повертається — черпати з відроджуючого джерела. Тут ви знайдете все потрібне: вибір, безпосередність і стилізацію без зайвого витончення. І коли Пікассо малює своїх турів, з турів півнів, а з півнів — гітари, то це тому, що він — примітивна дитина, якій дозволено робити з малювання іграшку. Захоплення самим актом творчості, звичайно, засуджується. Воно дозволяє йому іноді допускатися прямого вибрику й забувати при тому про суть. Культ малювання як такого, ритуал малювання, переведення у твір кожної нової рухливої думки. Тут усюди багато небезпек, багато еретичного, самовладного і — удармо себе в груди! — таки приманливого. Така Божа грайливість, така анархія! Але як же ж близько лежать одна біля одної святі й несвяті речі! У деталях наші погляди дуже позмінювалися від часів середньовіччя. Ще й на Ніцше ми дивимосся скоза за таке відважне слово, мовляв, «я не міг би вірити в такого Бога, який не вмів танцювати», — а, тим часом, чим воно відрізняється від дантівської алегорії: Ісус — сонце (а сонце ж — рух, *primum mobile*!). Гірлянда поетів танцює круг сонця вічний хорівід. Поет — творець, віддзеркалення Творця. Сатана — пригадайте «Inferno» — суттєво нерухомий, а нерозкаяний грішник — або зовсім закостенілий, або перебуває в монотонному русі тупої машини, безглузкого «*perpetuum mobile*»...

— Але ж ні, Шардоне. Я маю деякі застереження до пікассівських метаморфоз. Колись я роздивлявся на картини майстра Петрушки. Одну я був готовий притьмом купити, якби в мене були гроші: двоє коней у хмарах, безкрилі пегаси, сміливо обкреслені вуглем, з недійсними, примарними відтінками циклямену й індиго. За якийсь час, пошкрябавши вдома дно свого гаманця, я відвідав майстра знов. «Я прийшов по коні.» — «Які коні?» — «Коні у хмарах.» — «Ах, оті! Вони нікуди не годились. Я перемалював їх. Замість них — оці гуси. Що ви на них скажете?» Незлим словом пом'янув

я тоді малярів, а з ними й усяку дичину, включно з гусями.

Шардон сміється пласко, як цинковий баняк.

Дощ в Еспанії йде рідко. Кам'янисті оселі, осли з обмотаними очима — мені знову пригадується «Inferno» — накручують цілісний день воду на вбогі плянтації, а народ, жорстокий до тварин, як і до самого себе, животіє й плодиться серед висхлих річищ на солоній землі, де дерево рідше зустрінеш, ніж людину. Суворі типи, жінки, вдягнені в чорне, біля сільської криниці, глиняний посуд, пралі, висушені ченці з зрослими бровами, — вони ще й досі говорять про «святу інквізицію» й ходять захоплюватися з героїства матадорів на арені. Нехай би хтось насмілювався зламати заціпенілі, кровожерні звичаї! Цьому людові можна скоріше зламати хребет! Краса характерного стає тут за предмет переживання.

— Ну й що тут гарного? Я цілком розчарована. Каміння, порошок, злидні, аніде квітників, аніде дерев...

Сухорлява панна Гільда Шрумп витріщила водянисті очі й почуває себе ображеною в Бургосі тим, що хтось може захоплюватись Еспанією.

— Пані, — хочеться крикнути їй у трубку на вухо, — ви не відчуваєте, як ота монотонність якраз бере за серце, монотонність пласких балконів, пласких дахів на високих церквах. Ви не чуєте глухого видзвону дзвонів по Еспанії. Учора ви довбали зубочисткою в оливках, ви нарікали на їхній гострий запах, а сьогодні ви сердитесь на поплямлену скатертину в ресторані. Невже ви приїхали сюди по вигоди, по те, щоб насолоджуватися швейцарськими делікатесами? Еспанія вбога. Але ви й не помітили, що сходи перед веле-тенським храмом розкладено, як вахлярі, і більше, ніж повага й тягар релігійного переживання існує в архітектурі, більше, ніж спопелілі гобелени, над амвоном з поламанною лінією еспанських ступінок, і ніж голови, побожно вкриті мантильями, цікавило вас, чи мавр з годинника «Pera moscas» справді проковтує мух...

Річище Ебро застигло, повне густої брунатної піни, але по вечері, тими насиченими еспанськими вечорами, нас трясє холод. Ми готуємо шатра, ми розпалюємо вогонь. А потім оповідаємо, що кому спаде на думку. Тим робом я можу придивитися ближче до поодиноких осіб нашого товариства.

З земляків тільки Дримба. Він добродушно кліпає очима, поблискує золотим зубом і, йдучи до опери, напевно ховає

в кешені бублики, бо так — куди дешевше, та й буфет у перерві буває переповнений... Він пише на всі теми до свого журналу, залюбки про такі ошоломлюючі події, як от про те, що геніяльний артист Кавка відвідав Рубенсів дім в Антверпені. З кожного місця нашого побуту Дримба посилає велетенські статті й відрізняється від інших безнадійною самовпевненістю.

Правда, є ще Ярина. Вона носить тоненьку обручку на середньому пальці й має вигляд переляканої лані або людини, яка сама стелить своє ліжко в готелі і просить у всіх вибачення за те, що вона бутує на світі. На ній нема ніяких прикрас. Волосся, зв'язане у грецький вузол, теж нагадує ланячу шкіру.

А з «ланями» було так. Ще якось по дорозі через Францію Ярина та Ільонка, яка так догідно використовує всі обставини для своїх зауваг, пішли шукати притулку в студентському домі, бо надворі дощ добре таки розходився, і ночівля у шатрах не вабила. Вони одразу побігли з рушниками до купальні відсвіжитися з дороги, але яка ж картина розгорнулася перед ними! При умивальниках, голі-голісінькі, стояли великі, гандрибаті американки й прали панчохи. І саме тоді Ільонка обкрутилася навколо власної п'яти й вимовила оте летюче слово: «Ходімо геть, Ярино. Тут тепер — корови. Лані прийдуть пізніше.»

Треба бачити Ільонку, нерозлучну з своїм повстанським плащем-дощовиком, коли вона говорить. Вона водить по нас блискучими очима, а голос — чиста магія. Щоправда, одного разу доктор Айнігер присікався до неї за гостру вимову угорського «р», — товариство, хоча й складене з різномірних первнів, вживає німецької мови. Але я переконаний, що від того часу йому перехотілося фехтувати з нею словами. Діяло був такий:

— А звідкіля ви, що розмовляєте так комічно?

— Я? З Угорщини. Не турбуйтеся, мені не треба вашої візитівки, бо звідки ви — і так видно.

— Ну? Звідки? Цікаво.

— Судивши з манер — з Неандерталу.

Доктор Айнігер «не зрозумів». Але відтоді він звертається до дам з великою ввічливістю. У душі я сильно йому співчуваю, бо хоч він собі й біолог-позитивіст, але в подружжі він цілковито під капцем у своєї слабшої, проте на голову вищої половини, пані Сабіни. Вона — справжнісінький Си-

най з м'яса з завжди вогким кінчиком червоного носа (каже: від сінного нежиття, але я думаю, що від пива).

На світі є багато хиб, що їх я згоден простити. Хто з нас праведний? Але одну з хиб я таки не можу стерпіти: вперту дурноту.

Ось послушайте розмову пані Сабіни з її чоловіком, тоді ви довідаєтеся, що таке китайські тортури.

— ... Ти дивуєшся (це вона), що родина Носодерів купує щодня п'ять кіло найкращого м'яса для собак. Адже расові собаки повинні мати добре м'ясо. Професор Фідібус купує для своїх тільки відпадки, обрізки.

— Ясно, що собаки повинні мати добру їжу, але ніякий собака не вимагає за сьогоднішніх соціальних обставин віденських шницлів.

— Таж несвіже м'ясо вбиває собак. Наші з'їли одного разу гниле м'ясо і, пам'ятаєш, яку коросту дістали. Коли б людина думала тільки про бідних, вона не могла б собі купити ані кришталевої лямпки, ані перського килима ...

— Це зовсім інша річ. Я думаю, що собаки були б задоволені з того самого м'яса, яке їмо ми.

Пані Сабіна обурюється:

— Але расові собаки не можуть їсти вареного м'яса. Воно повинно бути тільки злегка надпечене. Найкраще для них купувати серце. Я завжди купувала для наших собак серце.

— А Носодери якраз серця не купують, а тільки найдорощче м'ясо, а воно, згідно з моїм попереднім висловом, аж ніяк не потрібно. Так гадає, до речі, й пані Х, а вона ж має п'ять справжніх вовчурів.

Пані Сабіна з тріумфом:

— А бачиш! П'ять вовчурів! Я думаю, вистачає й одного. Вона мусить, отже, продати решту й роздати гроші бідним. А ти не купи собі книжок, бо на світі є бідні. Професор Фідібус критикує багатство Ватикану, церковні ризи, дорожчінності, бо, бачте, на світі існує соціальна біда! Якби людина тільки про те й думала, то вона ніколи б не купувала ані кришталевої лямпки, ані перського килима ... Але професор Фідібус купив собі таки лямпу за п'ятсот марок. В їхніх обставинах це теж непотрібна витрата.

Доктор Айнїгер після того замовк. Скок від собачої їжі до Ватикану був для нього занадто широкий. Тож він махнув рукою, і його потрійне підборіддя, піддаючись у бран, упало на груди.

З явною нехиттю слухає такі розмови Шардон. Та від них часом просто неможливо втекти.

— Не забувайте, Марку, що ми легше переносимо великі трагедії, аніж щоденні трагікомедійки. Можна зрозуміти, що хтось дав себе розп'ясти за дебелі провини світу, але незрозуміло, як можна взяти на себе хрест за отакі маленькі грішки, за отакі щербинки вдач, що ближньому встромлюються в п'яту. Благословенне нехай буде Його ім'я за великодушність.

— Стривайте, Шардоне. По-вашому, колись прийде розплата й кара за наші свідомі гріхи, чи так? Але що буде з несвідомими? Пані Сабіна переконана, що всі чесноти обліпили її, як мурашки мед. Я певний, що вона не винна нікому ні копійки, але не дасть нікому й гудзика задурно. Бо, мовляв, хто знає, що зроблять жебраки з одержаними грішми. Вони можуть навіть, бува, повпиватися й повибивати їй шиби. В її обережності — недовір'я. Час до часу вона пригадає собі, що «мова срібло, а мовчанка — золото», і ходить, мов та сова, абож говорить «правду про інших». Вона вам сваритиметься за що хоче, аби тільки наполягти на своєму, — а потім нарікає на лихий світ, поки й сама не повірить у те, що говорить. І тоді й кінчик носа звогчується, і з нього капає, як з лійки. Церкву вона вважає забезпечувальною установою. Вона вже напевно обдарувала якусь каплицю кольоровим вікном, що ним гадає купити собі вічність у небі й зобов'язати Господа Бога сплачувати їй відсотки з відсотків...

— А з вас добрий бунтівник, Марку. Боюся, що ви більший християнин, ніж я, — сміється Шардон.

✱

Сьогодні панна Гільда Шруммп переборола своє почуття образи супроти Іспанії і навіть погодилась оповісти при вогні про одне своє переживання. (Я здивований, що вона взагалі має переживання, бо в неї вигляд людини, в якій ані зверху, ані всередині нічого не діється. Обличчя — епічне, очі трохи витріщені, але цілковито статичні, мов у боа, що гіпнотизує жертву.)

— Було воно ранком у нашому домі, повинні ви знати. Наш дім, тобто моєї сестри й мій, стоїть неподалець Констанцького озера, серед природи, насамоті. Ми користуємося з нього часом як з літниськової вілли для працюючих са-

мотніх жінок або для виздоровниць, які не мають грошей на санаторію. Того року, однак, сестра поїхала до Цюріху, тож я залилася сама. Дім стояв у тиші, і здавалося, що в ньому нічого не трапилось, та коли я ввійшла до їдальні, то побачила, що біля моєї тарілки не було яблука, яке я ввечорі приготувала собі на сніданок. Цей факт мене занепокоїв, бож удома крім мене та нашого глухого городника, якому я цілковито довіряю, не було нікого. Двері, що ними я ввійшла, були незачинені. Усі вікна мали попущані штори, і фасадний вхід був скріплений залізною засувкою. Отже, людина, яка скралася в дім, повинна була ще в ньому бути. Я озброїлась відвагою і розчинила двері в вітальню. І подумайте собі: там стояв ще молодий, бородатий чоловічина, їв моє яблуко і розглядав картини на стінах! Побачивши мене, він зникнув, поглянув на свої збиті черевики й невиразно забурмотів. «Чого ви тут не бачили?» — спитала я його гостро. Він мав вигляд чужинця, може й був не сповна розуму, бо похитав головою й мовив: «Мені треба до Франції, а я не маю грошей. Ви... не моли б позичити мені на дорогу?» Ну, знаєте, панство, — що ви сказали б на таку пропозицію?

Доктор Айнїгер справді хотів щось сказати, але докторова обурено зачала: «Нахабство!» — і його підборіддя, піддаючись у полон, упало на груди. Ільонка закурила цигарку. Дримба двозначно захихотів.

— Я дала йому гроші, — врочисто озаймувала панна Шрумп. — Він розгладжував їх у руках, здивований, засоромлений. Знаєте, що він ще попросив у мене?

— Ну, ну, ви ж не будете його зраджувати, панно... — вирвалося в Дримби.

— Вибачайте. — Панна Гільда достойно звела вгору брови. — Він спитав мене, чи можна йому вмитися й почистити черевики, що я, samozрозуміло, дозволила. Таке прохання мене переконало, що він принаймні не професійний розбишака-вломник, а просто або людина в біді, або дивак. У всякому разі я й досьогодні рада, що допомогла йому. Шкода тільки, що, розгубившись, забула дати йому томик Біблії на дорогу.

— Ясна річ, ви ще не одержали назад позичених грошей, — кепкувала докторова.

— Я не сподіваюсь їх, — хоча, признаюся, була б дуже рада довідатися, що сталося з молодим чоловіком.

Ах я ж забудько! Тож це й була ця панна Гільда Шрумпп, яка покотила далі кістку мого життя. Вийшло шість очок, і я міг зустріти Шардона на мості над Сеною. Вибачте, панно Гільдо, що я не прознав людяности за вашим поглядом боа і що гнівався на ваш нееспанський смак. Страшенно, страшенно дрібничково з мого боку. І як я вас не впізнав? Роки, панно Гільдо, роки. Ви висохли на тичку до квасолі, посіріли над лобом, але й тепер, як і тоді, я маю вас за свою добру фею, — хоч мушу й визнати: трохи комічну. Ви хотіли мене, грішника, повернути на добру протестантську дорогу, напхали мені в кешені виноградного цукру й вітамінів, а мені ж до болю бажалося шматочка хліба. Сподіваюся, ви не впізнали тепер у чистоголеному безбородому астрономові зголоднілого, розкуйовдженого дезертира, сина сепаратиста, якому на Україні замкнули університетську браму. Звичайно, я не люблю прилюдних сенсацій, тож і не зраджу своєї ролі, але щодо боргу — нехай пані Сабіна не турбується. (Дуже шляхетно, що ви про нього під кінець не згадали.) За деяких обставин ми радше думаємо про мамутів та пігмеїв, аніж про найпрактичніше, отак і я не спитав тоді про ваше ймення та адресу. Тепер буду обережніший, бож за мною — життєвий досвід. З задоволенням уявляю собі ваш поворот додому і нагороду за довір'я — у формі вдячності від незнайомого, який утілив у вашому житті незначний для інших епізод!

Коли я порівнюю обидва гостинні доми, єдині, які під час моєї втечі розчинили передо мною двері, то ваш був ступінкою до Шардонового порогу. Не тому, що він зодягнув мене у свою сорочку й поклав на одне-однісіньке польове ліжко з картатим коцом, а потім орудував з віддалі моїми справами, як Ярина нитками маріонеток... За вікном тоді, десь у найближчому сусідстві, на четвертому поверсі, голос без ілюзій напів співав, напів деклямував французькі шансонетки, голос, як у каварні після дванадцятої години ночі, як паризький день під мжичкою. Під його гіпнозою було б так природно поринути в настрій отієї інтелектуально знеможеної Франції... Але в Шардона все було суттєве. На столі стояла мініатюрка бретонської «Кальварії». Пригадую його, коли він, вносивши першу закуску, промовив хрипким, сердечним голосом:

— Сьогодні в нас бідно, молодий друже. Але чи ж хліб і виноград — не основна їжа людини?

★

*No creo en las brujas,
pero que las hay, hay.*

Ярина живе в маріонетках, неначе б вона не мала власного життя. Вона їх возить із собою і часом влаштовує для Ільонки та бразілієця Жуки вистави. Бразілієць захлинається реготом, чисто дитина, плече в долоні, особливо ж — коли на сцену виходить паяц із фіялковими очима й зеленими рум'янцями. У нього крива, невпевнена усмішка.

Вистави відбуваються тоді, коли решта товариства потоне в зелені поміж червоно-білими будиночками. Ярину не цікавить марокканський ескорт, і вона, здається, навіть ще не була у Прадо. Тільки один раз звернула вона чиюсь увагу на лавки в мадрідських стрижених садах, «схожі на домовини для дотримання суворого стилю», і на форму борони св. Лаврентія в архітектурі Ескоріялу, де «простота піднесена до величності». Але коли наближається хтось із «дорослих», маріонетки в'януть і зникають у валізі, а Ярина — знову дівчина з вузькою обручкою, яка сама стелить своє ліжко в готелі.

У Толедо ми зустрічаємося перед мережкою віконниць Ель Греко.

— Добридень, Ярино. Тут, як бачите, все — дерево й кахлі. Ви вже оглянули того чорного романського Христа? Втомилися? Спочивали під кипарисами? Слухали Тахо? Знімали видовище з гори й ослів із керамікою? Купили браслетку в ювелірни? Або торбинку з матадором?

Ярина дивиться з докором:

— Скільки питань одним духом! Ну, та побачимо зараз, що я з того запам'ятала. Отже: слухала Тахо, бачила стрижених ослів і не купила нічого золотого. Але в соборі — прекрасні вітражі, думаю, ви їх уже роздивилися.

Сонцеві забажалось відбитися на гладесенькій зачісці цеглясто. Ми стоїмо поруч зовсім сам на сам, без подорожнього товариства. Це тільки хвилина, і я, признаюся, віддыхаю з полегшею, коли біля нас виникає Ільонка. Бож уявіть собі: бути насамоті з дівчиною, яка очима лані просить вибачення за те, що бутує на світі, носить цеглясту пляму на зачісці і почуває себе краще в товаристві паяца, ніж у галерії Прадо.

Ільонка, свіжа й грайлива, обливає нас останніми новинами: панна Гільда пішла шукати по аптеках заспокійливих

таблеток. Справа в тому, що вона побачила за крамничною шибою на лущених каштанах, з яких вона вона перед тим купила собі кілька на обід, — ката! Це не буде прощено еспанському, католицькому котові.

Апостоли Ель Греко дивляться на нас зо стін вілли. Ільонка щебече:

— Моя сестра — малярка, знаєте. Я кажу їй: «Христос мив апостолам п'яти. Дай но мені помити твої пензлі.»

А Ярина — це відкриття! — вміє навіть м'яко дивитися.

— «... Хай тобі за добре серце присниться Давид Мікель-Анджельо.» — А я їй: «Щоб мав очі, як А, поставу, як Б, чуприну, як В, а колекцію середньовічних музичних інструментів, як музей у Панпльоні.»

— А ви, бачу, не надто скромні.

Ільонка несподівано червоніє. Вона, власне, це часто робить, і в мені воно не погоджується з повстанським плащем-дошовиком.

— Не кожен має таке щастя, як моя подруга Емма: адо-ратор з Формози, зелені очі, а на прощання твір: «Burning Desire».

— На прощання?

— У тому ж і смак. У тому якраз вибір. Смакуни п'ють чай без цукру, їдять гірку шоколяду. Тільки Герострати думають про вічність. Велика Людина зрікається вічності в ім'я неповторної хвилини.

Але Герострати й Велика Людина згоріли вже в цеглястій плямі на гладесенькій зачісці. Так їм і треба!

Ми їдемо жовтою «пирхавкою» через льон у розцвіті та оливкові плянтації повз вітряки Ля Манчі. Я бачу її перед собою і маю охоту голосно гукнути: «Рятуйте, горю!» Звичайно, я не кричу, а тільки перехиляюся до Ярини й кажу довірливо:

— Ярино, я безмежно люблю... пантоміму та маріонеток. Може б ви влаштували один раз для мене виставу?

Тиша. Потім:

— Не знаю, пане Вишня. Мабуть не зможу.

— Будьмо щирі.

— Ну що ж: не можу грати я перед людиною, яка обгризає зорі.

— Щооо?

На Яринине обличчя нашаровується жах.

— Не смійтеся, пане Вишня. У вашому сміхові стільки упокорюючого.

— Роз'ясніть про «обгризені зорі».

— То був тільки сон. Такі сни — можливо, вродженці наших побоювань, щось наче як ото з місяця зробили велетенське телевидовище і влаштували сеанси кожної погідної ночі, і то для таких старомодників, які бажали б бачити тільки пісню, набридлу повню та слухати однозвучне квакання жаб. Це, звичайно, притча. Отже, слухайте: приснилася мені буря на морі. Я здираюсь на щоглу, а там, на мотузяній драбині сидите ви, зриваєте з неба зорі, як маківки, обгризаєте й жбурляєте кочани у хвилі. Мені стає шкода зір, я кидаюся за обгризками, але що простягну руку, ви перехиляєте корабель на другий бік. Море навколо вже повне обгризених зірок, як мертвих риб, аж заносить лусками, а ви сидите собі вгорі й поблажливо всміхаєтеся...

Вистава таки відбувається, на північ від Кордови, в гайку з пролісинами, коли інші учасники подорожі йдуть шукати місця на табір. Завіса — шальонова хустка, сцена — покришка валізки. Гранична абстракція, відсутність декорацій, про них лише натякають монологи зеленорум'яного паяца. Приблизно так: він, паяц, виходить наверх, немов з тяжкою бідою розглядається, кладе вказівний палець у широкий свій рот, ще раз оглядається на всі боки, задирає голову, закладає руку за вухо й каже:

— Ооо! Яка ніч! Іскриться від зір, але зорі тільки ліпляться одна до одної, мов лямподи з кладовища. Потoki на схилах застигли, як віск, і дерева — з каменю.

Уривчасто жестикулюючи, паяц, виявляє межеву свою самотності. Нараз голос, як дзвін:

— Я виконаю твої три бажання. Чого хочеш?

Паяц лякається, падає навколішки, рачкує, зводить угору білі, занадто довгі рукави, що закривають йому руки, і каже:

— Хай зорі оживуть.

Він дивиться вверх, закинувши голову далеко за лінію пліч, штовхає пальцем у небо, зривається на ноги, підскакує й перекидається в повітрі.

— Сферичний танок, спектральні розетки, космічна музика!

Прикладає долоні до губів, як трубку:

— Хай вітер виросте у Великий Шум, хай гора говорить!

Раптом діється несподіване. Навколо нас мусіла вже довгий час гудіти буря, якої я не чув. Вітер лопоче кущами, комета прошиває гай, краплі дощу гасять грім, аж сичить.

Але паяц на уявленій своїй горі б'є себе в груди й репетує:

— Великий Шум! Коріння над коронами! Скелі розкришені, як м'якушка для горобців! Але я ще маю право забажати останнє бажання. Хай...

Тут вітер заткав йому рота. Паяц хоче говорити, хрипко булькоче, мучиться, зводить угору безрукі плечі — то до неба, то до серця, нарешті падає, бездушний, посередині сцени. Немилосердний вітер притьом задирає завісу.

Я кидаються рятувати паяца, але Ярина, усміхнена (неймовірно!), сховала його вже у валізу і загортається шальовою хусткою.

— Ходім.

Ми біжимо Кордовою під густим дощем, між двома рядами білених стін, причепурених глечиками з папороттю. Крізь портали з кутного заліза глипають на нас чисті атрії, викладені кахлями або опуклими камінцями, що аж віють свіжістю. Тут і там — ваза з кущем живих троянд або дерево, обвішане довгастими цитринами.

Ярина мовчить. Великий Шум відняв у неї мову. Ага! Тут і наша «пирхавка», але де ключ до неї? Діти в порталах кажуть, що шофер у соборі.

Під біло-червоними арабесками Ярина покрила волосся, і квіти мантильї здаються вишиті цеглястим. Хлоп'ячий хор якраз співає григоріянський «Introitus», бо сьогодні неділя.

Ярина бере мене за руку і показує своєю другою на бічний вівтар. А там, сухий, костистий, неначе святий з катакомб, якого викопали й поставили правити Службу Божу, стоїть... Шардон! Голос його несеться пласко, неначе голос еспанського дзвона, і ризи висять на ньому трохи так, як на вішаку, але обличчя повнотою загублене в молитві, і навіть коли він обертається благословити вірних, які стоять довкола нерівними гуртами, то здається, що його розкидані очі протинають об'ємне і прозрівають новий вимір.

Тепер я впізнаю, що саме завжди мені нагадувало в ньому отця Афанасія.

Ми стоїмо, зачудовані. Ярина беззвучно плаче, крутить на пальці свою обручку. Я не знаю, що болить більше: любов чи безвихідь любови.



Здається, що коли пані Сабіна вимете з дому одного демона, то сім преться назад. Повертаючися з церкви, вона завжди в лихому настрої. Добре хоч те, що вона не вішає собі хреста на виріз біля шиї, що ділиться вниз, мов дві діжки тіста, а тільки агатового слона на щастя (бо вона заботлива), — і мимохіть пригадується смерть нещасних тварин у трясовині. Вона розторощує новий Вавилон: навіртає жінок, які одягаються в чоловічий одяг (тут Ільонка дістає голку в погляді), одружених, які шукають по світі пригод (це про Ярину), безбожників та апостатів. Ільонка запевняє відразу, що штани, які вона носить, таки справжня її власність, а не якогось чоловіка, і пані Сабіна розпухає з досади.

Шардон має розсіяний вигляд, хитає головою в напрямі своїх думок, але Дримба сідає собі навпроти докторової й починає тоном змовника:

— Я цілковито згоден з вами, добродійко. Так, так, — світ іде до кінця. Хтось там — святий Йосиф чи Іван Христитель — писав, мовляв, коли жіночий слід стане подібний до козячого, тоді Страшний Суд — уже близько. Ну а придивіться до відбитка черевичка з високим закамблучком, чи воно не подобає на козячий слід. Ваш ні, самозрозуміло. Ваш радше, гм... Так, так, кара Господня оті легкодушні діви, відступники, чорнокнижники, душоуби. А вже найбільша кара — оті гроби побілені, як говорить Святе Письмо, які не добачають колоди у власному оці, а витицькують ближньому кожну скалку. Що вони тільки виробляють із святині подружнього життя! Ярмарок, кажу вам, ярмарок. Вони вірять тільки у власну непомилність, а під претекстом моральних слів зростає грішне сало в єгипетську піраміду, за якою годі прознати будь-яке духове ядро.

Від Дримби це несподіванка. У фіналі красномовства він блиснув золотим зубом. Присутні виявляють йому прихильність поглядами й усмішками. Пані Сабіна розтуляє рота, який застигає на хвилину, мов у мертвої риби. Потім, сопівши, неначе бронтозавр, вона зникає у своєму шатрі. Доктор Айнігер запрошує Дримбу на склянку вина і відтепер говорить про нього «feiner Kerl».

Ми доїхали до Севільї. Товариство розходиться містом: одні в собор, інші екзотичною Еспанською площею або до Алькасару. Я виходжу з золотої залі й милуюся з зеленого

світла саду, яке пливе крізь вирізані залізні віконниці. Чи то Ярина там майнула? Ні, лиш вітер колихає помаранчу між листям. Повітря ласкаве, густе від пахоців міцного зілля та далеких вигуків ядерної мови.

Я шукаю скрізь Ярину, але замість неї знаходжу гарбузасту голову доктора Айнігера серед книжок книгозбірні та Ільонку, похилену, як кривулька скрипкового ключа, над партитурою. Вона переписує собі мадригали. Перо малює на п'яťох лінійках темносині знаки.

— Каторжна робота, дівчино. Вам треба б машинки до писання нот, де кожен черенок передавав би одну вартість ноти, павзи чи інший там якийсь музичний символ. Каретка повинна б посуватися поземо й доземо, так, щоб ви могли нотувати акорди.

Доктор Айнігер цікавиться:

— Невже є такі машинки?

Кумедний доктор!

— Що з того, що нема? Вони могли б бути. Музичні видання мабуть дорогі, якщо Ільонка так вибивається з сил.

Доктор Айнігер дивиться на мене довгим поглядом. Я не люблю музейного й бібліотечного повітря, тим то виходжу на сонце. Ярину ніде не знайти. Аж ось Шардон кладе твердо руку на моє плече.

— Бо за доби Ренесансу, Марку, люди були різьблені з усіх боків. Сьогодні мало хто грає, як Айнштайн, на скрипку і, як Швайцер, на органі. Якщо ми взагалі непересічні, то тільки в чомусь одному, та й у тому одному нас нарешті перевищать інші. (Хто сьогодні ще говорить про Лукасевича та його сенсаційну нафтову лампу?) Між єзуїтами знайдете знаменитих, майже безіменних спеціалістів з теоретичних наук, у медицині відбувають операції, про які не то що Парацельс, а й ані Кох, ані Пастер не могли мріяти, та якраз така спеціалізація, такий колективний розподіл праці робить з людини свердло в широкому Божому світі. Хотілося б бачити людину знову в трьох вимірах, і вірте: я особисто дав би їй навіть дозвіл на помилку.

Усі вже знають про Шардонове священство. Я почуваю себе позбавленим його довір'я, бо цілими роками листувалися ми з ним, подеколи навіть зустрічалися в Лювені й у Парижі, але він ані разу не сказав про себе. Він видавався завжди людиною у відставці й з пенсійкою або ж диваком-маркізом, який живе, як убогий поет, і вправляється у сла-

вістиці, щоб життя на набридло докраю. Я навіть не мав згризот сумління, коли час до часу брав від нього грошові додатки до своєї жалюгідної стипендії, бо знав, що якби він опинився у скрутному становищі, я оддав би йому радо свою останню драхму. Хто знає цього Шардона? Може, він саме тому такий надзвичайно стриманий, щоб ділитися тим, що йому найдорожче?

Він відгадує мої думки:

— Слухайте, Марку. Дехто рятується дивацтвом. Я вам не забороняю вважати Шардона Ярининим паяцом, незалежно, чи він духовна особа, а чи ні. Я й так не повний священник. Кардинал бажає, щоб мої латані легені дихали еспанським повітрям. Я можу їхати ешелюном просто в кардинальський палац, бо диваки мають у цілому світі приятелів, як ви то знаєте. Але ви вибрали таку можливість, і хоч вона не дуже ідеальна, та проте дає мені змогу бути знов в якійсь... парафії.

— Ви ж не проповідуйте, Шардоне, не моралізуєте і не наvertsаєте нікого з нас.

— Що ви! — обурюється Шардон. — Чи я ж пані Сабіна?

Я дивлюся на постать, що нагадує зодягнений вішак, на бурякову хустку й на злинялу парасоллю.

— Ви аж ніяк не схожі на духовну особу, Шардоне.

— Ет, молодий друже. Я знаю одного видатного композитора. Він серйозно радить хористам ковтнути метроном і компонує прекрасні твори, слухавши банальну радіомузику... Раджу вам не задивлятися на обкладинку.

Тепер я чую в його голосі хрипіння, зусилля.

— Ну, і як впливає на вас еспанське повітря?

— Мені допоможе тільки Люрд.

— Але для того треба віри.

Шардон гороїжиться.

— У мене вона є. Ви, молоді, звикли вважати її за свого роду комфорт, що надзвичайно простим способом розв'язує гордієві вузли. Віра дуже не вигідна річ. Ви ще не скуштували трагедії віри. А я вам скажу: християнство це єдиний справді трагічний світогляд, мужній і безоглядний. Ви ще про це колись довідаєтесь.

Ну, Бог із Шардоном!

Жука з Ільонкою повертаються до шатра пізно, бо їм спало на думку подивитися ще на андалосійські танки та й

самим потанцювати. Тут же, за полотняною стіною я розрізняю темнозабарвлений Яринин голос та Ільончині трелі.

— ... Прийшов один, знаєте, і перекидав столики з шампанським, палив інших танцюристів цигаркою, пригорнувшись кліщами, та й почав шепотіти про гарячі зорі. Виявилось, що він — матадор. Я кажу: «Сальон не арена.» А другий був собі грубенький, кругленький, мов Санчо Панса, якраз мені по підборіддя. Званням — фрізер, тобто: цирульник, ха, ха! Севільський цирульник!

— А Жука?

— Жука тільки придивляється. Смішний. Каже, що відчуває себе завжди як у театрі, проте з нього ніякий актор.

От і дівчата! Кроки глухнуть у піску, голоси змішуються з гамором літньої ночі.

Та ось хтось скрадається в моє шатро. Циган чи хто? Тут багато їх волочиться. Спинаю віддих і намагаюсь розгледіти в темряві. Доктор Айнрігер! Він трохи впився. Сідає біля моїх ніг і починає хлипати.

— Докторе Вишня! Ви така здібна людина, гм... Ви просто геній, а, може, у вас якісь особливі взаємини з сильними світу сього. Стільки ідей... Я, знаєте, гм... не маю ніяких магічних знайомств, я для них нецікавий. Тому, знаєте гм... я радше здійснюю чийсь ідеї. Чи не хочете ви продати мені свій патент на машинку до писання нот.

— Я вам його дарую. Докторе, добраніч.

— Ні, стривайте, не так. Напишіть мені, що дозволяєте безкоштовно використати вашу ідею і гм... підпишіть кров'ю.

— Та що ви! Хіба можуть бути між лицарями посвідки? Вистачає слово.

Я торкаюсь його плеча, але він не йде. Він ще собі щось пригадує.

— Докторе Вишня, я хочу відкрити засіб проти пістряка. Ну, й скажіть мені, з чого я маю виготовувати гм... антибіотик?

— Докторе, чи я ж чорнокнижник?

— Чорнокнижник? Тааак... Знаки Макрокосму в тій чорній книзі, що її ви з собою возите. Ага, не заперечуйте! А може ви успадкували її від Нострадама або, гм... від Фавста? Або... (він підступає так близько, що алькоголь бухає мені в обличчя) — або від Мефістофеля? Га? Ну, з чого я маю виготовувати антибіотик?

Воно справді комічно. Як мені порадити п'яному, щоб дав заснути?

— Знаєте, у тропічних смугах живе великий волохатий павук, його біологічне назвисько ви краще знаєте, ніж я. Кусавши, він виділює дві рідини: перша паралізує нервову систему, друга розпускає клітини. От із тієї другої й зробить антибіотик. Тільки ще мусите подумати, як обмежити його діяння до самих хворих клітин, бо...

Доктор Айнігер уклоняється, скидаючи з голови уявного капелюха.

— Зітріть один куточок пентаграми. Ось так. Дуже вдячний вам.

Нарешті шатра спокійні. Але сон оминає мене. Я п'яний з інших винарень. Я відхиляю сіре полотно й наслухаю: щось плюскоче. Гуадальківір? А чи зорі купаються в небі? Місяць зійшов, як пастир. Усе в порядку. Мій Макрокосм рухається вкупі з своїми планетами. Тепер дев'ять муз, що кружляють навколо сонця, не розгубляться на Чумацькому шляху між лукуватими стежками комет та місяців.

★

Сеута, Шуан, Танжер, Тетуан... Ярмарки й люди замотані проти сонця, жінки з дітьми у смугнастих завоях, верескливі продавці килимів, старці в рясах, чародії з сопілками — заклиначі гадюк. Гортанний спів з мінаретів. Ми загубилися. Не знаю, скільки в тому від випадку. Ми ходимо по кам'яних горах, черпаємо з водоспадів, спочиваємо в марокканських гостиницях на низеньких лавках та шкуратяних подушках. Пишнота одягів, музика переламаної восьмиструнної гітари, перебої тамбурина й круглого бубна та плескання рук впливають, неначе гостре питво. А Аллах заборонив тепер упиватися, бо надійшов святий місяць Рамадан. Але, Ярино, ти хмільніша, ніж усе те: один твій погляд сливе вбиває.

Ярина не знає нічого про міць своїх поглядів. Вона відслонює двері, двері з довгих низанок, і з цікавістю заглядає у школу, де навчають Корану, де вчитель у турбані сидить із підігнутими ногами на долівці, як божок, і орудує жменькою брудних марокканчиків, які сидючи коливаються і, тримаючи таблички в руках, різко ячать. Ярина має завжди для дітей наготові жести ніжності.

— З мене була дика дитина. Я тікала від гостей і захли-
налася барвами. Я кидалася в став, червоний від заходу, ту-
лила до себе паростки ялиць і проковтувала пригорщі ко-
льорових кораликів, з яких робили намистечка. Який був
світ! А премудрі казки Насті, коли вона подзеленькувала
бусами. Уночі за вікном реготались опирі, вили вовкулаки,
відьми визирали з-за кутків, гарцювали на горищі й три-
вожно тріскотіли підлогою. Я носилася з льольою для нехри-
щених дітей, щоб жбурнути, якби мені яке з'явилося. Настя
казала: «Ти слухай, як ото заплаче щось у темряві, то кидай
хустку в той бік, ну й кажи скоро: „Хрищу тебе в ім'я Отця
і Сина і Святого Духа” — і дай два імена, дівоче та хлоп'яче.
Та не бійсь промовити, бо йнакше дитина не піде до раю...»
Часом я бігла боса, в самій сорочці, до Насті. «Настю, ой
страшно ж мені!» А Настя: «Цить, не бійся. Ти нічого не
бійсь, бо в тебе душка мов у янгола. Така велика, а страшно
тобі! А як щось заплаче в темряві, що тоді робитимеш?»
Одного дня Настя вдяглась, як до церкви на празник, та й
пішла з нашого дому за поліцаєм. Вона втопила своє немов-
ля. Ніколи я її більше й не бачила, хоч і вибігала на ворота
й виглядала на закурену вулицю...

Яринині слова такі, що я не можу витримати:

— Кинь своє кільце, Ярино, будь міцна.

Вона стрясає головою:

— Воно мене пече, Марку, але я не можу його зняти з
пальця. Воно вросло мені в тіло, бо я насадила його від стра-
ху самоти.

Світи біжать еліптичними дорогами, а ми — дві крихітки,
одна одною заворожені перед брамою, що зветься вічністю.

Ярина стала моєю з чужою обручкою на пальці. Але в зі-
ницях її змішуються сум і покора. З тих пір я знаю, що
смерть це, без сумніву, жінка з осіннім волоссям. Вона при-
ходить безшелесно, рухи її м'які, роса на віях, як у пізньо-
му лісі... Плянети в крові, вітер з гірких олеандрів понад
морем. Я тримаю прозорість обличчя, немов зорю, між паль-
цями, і посувається вічність над нами. Якщо правда те, що
каже Шардон, то я — дивлюся в образ Господній. Тоді тре-
ба схилити погляд і впасти обличчям на землю.

— Щоб ми зустрілися колись, через мільйони років, —
але ждання було б коротке. Хай котилося б собі життя, пов-
не з наспою, бо десь би чекало безсмертя. Скажи тільки:
вірю з тобою.

Але я не можу втішити Ярину. Її сльози звогчують мої пальці, і ми залишаємося нерозрішеними, невизволеними, як перші люди під зоряним небом з нерівномірно нарізаних діамантів.

Цить бо, Ярино, не бійся. Ти нічого не бійся, бо в тобі душа, мов у янгола. Така велика, а страшно тобі! А як щось заплаче в темряві, то що тоді робитимеш?

Я розповім тобі про іншу Настю. Я її сам вигadaв. У неї, на її біду, були ліричні очі. Біда сходить несіяна. Завжди десь шкутильгає бідна дитина, волочиться бездомний собака, сліпець просить милостиню. Настя збрала на грудях широку хустку й хотіла найнятися в когобудь, хоч би тільки за сухий кут і сухий харч. Але перед нею зачиняли двері, як перед циганкою, що ходить жебрати. «Ой небого, гадаєш, тебе хтось візьме отак на службу? Було перше червоніти, не тепер!» Часто-густо яканебудь жіночка з сонними очима впускала її у присіння, щоб роздивитися на неї ближче, запитувала, чи Настя з села, а тоді зідхала, що на селі нема ніякого прогресу, бо й родять там, наче б діти були мишенята. Дівки дурні, не вмють собі порадити, йдуть у місто, коли вже пізно... Тоді Настя дивилась на неї перелякано, потім їй ставало гаряче від сорому, і, не кажучи й слова, вона знов опинялась на мокрій вулиці. Так одного разу минув цілий ранок. Лагідна перекупка дала їй яблуко, і Настя заплатила усмішкою. Вона хотіла денебудь притулитися й з'їсти його. Тоді вздріла розчинені двері нової церковці серед випещених квітників і боязко вступила в холод святині. Перехристилась, але не спинилась, а пішла здовж стіни й заходилась розглядати кольорові вікна. Світло протікало крізь розмаїте скло, надаючи церковці вигляду пливучого корабля. «У небі нема печалі...» Вона озирнулася. Священик, ще дуже молодий, дивився на неї дитячим обличчям. Він говорив просто, як до сестри. — «Що мені з неба? Небо для тих, що чекають одне на одного, чи то тут, чи то там. А я не можу чекати...» — «Коли він негідний, то не піде до неба», сказав він наївно. «Але може ж він покається.» — «Ех, що тепер каяття. Ніколи не забуду того знущання, що зазнала. Та що мені й небо без нього!» — Сумно відвернулася вона, і погляд її затримався на вівтарі: дві лави апостолів, мудреців, мучеників схилялися перед осередньою частиною триптиху. Не було там нічого надзвичайного: ні стражденної постаті Розп'ятого, ні світлого Воскресіння, ані Зішестя Святого Духа. Марія та

Йосиф просилися на ночівлю. Настя всміхнулася й хитнула головою. А потім пішла повільно, наче поблагословлена. І стало молодому священикові шкода її. Він дивився крізь портал, як вона гладила бездомного собаку біля своїх ніг, як простягнула кривій дитині попід тинням яблуко. «А таки вона багата», думав священик, «бо має що дати.» Почав падати перший сніг: чистий і непорочний, мов белькотання дитини.

★

Годі нам утекти в самоту зо сцени, де на невидимих нитках кружляють маріонетки. Бо навіть за лаштунками можуть нас прошити очі Режисера, якого ніхто ще не бачив.

Так ми віднайшли товариство, табір та валізи. Жовта «пирхавка» чекала по другому боці просмику.

— Що, вполювали лева чи хоч якусь жирафу? (це Дримба).

— Марокко не сусідує з Кіліманджаро! — хизується пані Сабіна.

Доктор Айнрігер, теж десь на півдні, вимірював черепи тубільців, які брали його за мага-чародія і розщедрилися для нього на цілу велетенську мушлю. Він повернувся щасливий. Хоч усі ми й не дуже за ним побиваємось, а таки радіємо, що бодай раз на житті йому пощастило і він від когось зазнав крихітку пошани.

Добре їхати знов у громаді жовтим автобусом повз еспанський краєвид, пити вино з Маляги, «солодше від нектару богів», де собор, пальми великої алямеда й твердиня підпирають небо. Автобус завзято гарчить крутою дорогою через Сієрру Неваду, Маляга виблискує дедалі нижче, усе далі над блакиттю моря, і коли ми пізніше стоїмо на рожевих мурах Альгамбри у Гранаді, здається нам, що ми споглядаємо світ із раю. Водограй з левами солодко дзюркоче серед кучерявих візерунків архітектури, басейн зелене поміж миртами, сади зсипають із себе квіти, а троянди, олеандри, помаранчі, кипариси з загнутими верховіттями так дуже захоплюють панну Гільду, що вона вигукує:

— Як у Швейцарії!

за що я, samozрозуміло, маю охоту попобити мою добру фею.

Шардон щасливий, бо орган у соборі має крила, що продірявлюють простір, мов фанфари. Він уважно розглядає герби еспанських королів і задоволено бурмоче.

Дримба, дуже по-діловому, фотографує краєвид з містом, з університетом, хоче вхопити ще якийсь жажливий готель, але Ільонка, обурена, вихоплює в нього з рук апарат і використовує фільм, щоб зняти чорну церкву святого Яреми та ренесансову катедру.

Ільонка видряпується з Жукою аж на циганську гору з халупами, схожими на кротові нори, і повертається потім досить скисла, бо цигани спритно вивласнили в неї торбинку, а до того «ще їй щось там наворожили», — каже Жука.

Подібні ліп'янки, зовсім у землі, мов ті гнізда термітів, бачимо ми й у Бурулені. Чудернацькі комини стирчать з ґрунту, а ласкавий погляд Ярини говорить: «Хоч би тут жити, але зате дозволеним щастям.» Я навіть не можу собі уявити, щоб щастя, таке кругле, як плід, могло впасти мені в руки. Воно мусіло б пахнути помаранчею.

Коло Мурсії, де на горі за містом височить велика статуя Христа, Жука дістає напад екстази:

— Воно наче Корковадо в Ріо де Жанейро! Тут, звичайно, — в мініатюрі! Ріо, знаєте, єдина справжня гавань під сонцем.

Ним опановує велика туга примітивної людини. Здається, що хлопчисько розплачеться. Ми розтаборюємося під твердинею маврів у Льорці, і Жука при вогні наповнює нас своєю бразилійською різдвяною легендою. Він уже не оповідає про чудеса свого рідного міста, лише про те, що йому там найбільше болять, і через те Шардон вважає його патріотом.

Снігове чудо

Ісус Христос приходить щороку на землю в подобі убогого дитяти. Цього року маленький Ісус вродився в ліп'янці на горах, чорний, як сажка, ще й з кучериками, закрученими так дрібненько, неначе горохові вусики. Мати Божа Апаресіда¹⁾ одягнула його у смугнасту дранку й сказала:

— Йди до міста, там готують Тобі свято, бо тут бідно. Не маю вже й молока у грудях для Тебе.

Вона бачила, як серед агав та каміння маячіло його чорне тільце, коли він біг, підкидаючи вгору білі п'яти, немов м'я-

¹⁾ Патронка Бразилії.

чики. Був вечір. Сонце палало вулканом за стіжкуватою горою, і з садів неслися пахощі спілих манго²⁾).

Стара негритянка Філомена рівноважила на голові велику бляшанку з консервів, наповену водою. Вона несла її, мов реліквію в процесії, на кам'янисту гору до своєї хатини, що була схожа на голуб'ятню.

— Так, так, синку. Нема води. Хібащо вночі випаде дощ і промочить тебе до костей. Тяжко прати білим білизну, щоб заробити на риж чи чорну квасолю.

Вона кинула йому шматочок занудно-солодкої жаки³⁾, що його він упіймав у повітрі, неначе звинна котія⁴⁾). Жака нагадала йому, що він дуже хоче їсти, бож прийшов цього року на світ голодним негринятком.

На метушливій вулиці перед наметами продавали рум'яні манго. Ісус вибрав собі одне, найбільше, і встромив у нього білі свої зуби. Несподівано об дитячу спину загупали кулаки.

— Ах ти ж, злодійчуку! Я тобі покажу красти мої манго!

Плід покотився дорогою, а в Ісуса мимохіть виступили на очах сльози. Виросла величезна юрба.

— Невже ви мене впізнали? — спитав він.

— Як же ж не впізнати! Ти байстрєня з ліп'янок, що навчилося красти в нас манго, — сміявся негр-п'яниця.

— Я не крав, я не можу красти. Вони ж усі мої, манго всіх підсонь. І гранатові яблука в садах Єрихону. І виноград на схилах Юдеї. О, ви нічого не розумієте!

— Бачили? Всі манго — його! Чим ти заплатило за них, ти, замуране чортєня?

— Ну, не лай так дитину. Ось тут маєш за своє манго, скупердяго, — і кульгавий жебрак Жоакін поклав на дошку монету. Ісус вдячно глянув в його замрячені очі.

— Йди зо мною, — мовив Жоакін і пошкутильгав уперед.

Вони минали ярмарок з крикливими продавцями раків у вузьких та задушних завулках. З вікон на вулицю сипалося все, що мешканці вже більш не потребували: коробки від тютюну, помаранчове лушпиння, рештки їжі для бездомних котів, що світили переділеними зіницями в темних, запорошених кутках.

²⁾ Південний плід.

³⁾ Південний плід, схожий на бородавкуватого гарбуза.

⁴⁾ Тваринка, подібна до великої безхвостої вєвірки.

— У тебе таке невинне личко, хе, хе! Тобі ще тільки навчитися більше сприту, щоб потім не боліла спина, от і все.

Розжарений брук пік п'яти. Відгонило потом від пігментованих тіл і співанками, солодкими, занудними, мов жака.

— А знаєш, малий, твоє личко наводить людей на добрі думки, на милосердя. Я собі так міркую, чи не змінити мені спосіб життя.

Ісус подивився на нього багатонадійно.

— Чи тобі не здається, що кульгавий жебрак мало заробляє? От сліпець — той уже багато краще. Сліпець, ще й з поводитирем, обдертим хлопчиком, таким, як ти, може заробити щоденно до п'ятсот круйзерів, тож і було б, з чого відкласти на старість. Ти знав того горбатого Бенедикта? Бачиш, він помер учора неподаль відсіля, — авто переїхало його прямісінько через груди. А коли його підняли, гроші так і посипалися з нього, мов з мішка. Виявилось, що горб не був горбом, лише потаємною скарбницею. Мудра штука, хе, хе! З сліпого люди теж милуються, як і з п'яниці, тим то я й п'ю. Мені байдужісінько, під яким муром мені доведеться заточитися. Треба тільки, щоб капелюх упав дном наниз. Коли ж я прокидаюся, то бачу, що він сливе повен дрібних монет. Милосердні душі накидали... Кажу правду, малий, щирю правду. Агей, де ти дівся?

Але Ісуса вже не було. Він пішов туди, де перед ним сяяли яскраво освітлені ворота церкви.

— Добре хоч, що я близько мого дому, — вимовив він утомленими устами.

У церкві було так багато людей, що ворота не зачинялися. Ісус хотів прощтовхатися до вітваря, але його не пускали.

— І куди ти пхаєшся? Стій собі тут тихо.

До вітваря було занадто далеко, він продістався з трудом до амвону. Люди завмерли, бо серед урочистости з'явився над ними чорне личко. Підвівши очі вгору, він промовив:

— Я світло світу.

Шугнув здушений сміх.

— Чорненьке ж оте світло, — мовив хтось напівголоса. Ті слова люди підхопили, і церква задудніла від дотепів та приказок. Один побожний потяг Ісуса за драну сорочину наниз.

— Не вірите? Я, я... зроблю чудо. Дивіться, надворі падає сніг!

Хтось знижував плечима, хтось жалів безумну дитину, але знадвору нараз виникло заворушення, холодна хвиля обійняла цілу церкву.

— Сніг падає! Дивіться, сніг над тропічним містом!

Усі забули про Богослужбу, всі метнулися надвір, штовхалися, щоб скоріше побачити дивне явище.

— Наслідки атомових бомб і стрясень землі! Пересувається підсоння! Як за льодових епох! — пояснював професор метеорології.

Церква спорожніла. На амвоні стояв самотній Ісус.

— Вони не хочуть вірити в мене. Чи є ж для чого щоразу наново народжуватися? Нехай ангели сплетуть з рук крісельце для мене й понесуть на небо, — сумно думав він.

Але злетіла голубка. І пролунав голос:

— Їм буде занадто важко. Терпи, Мій любий Сину.

✱

Минає Ельше з фініками, мов янтарями, на пальмах. Ми потрапляємо на якийсь задріпаний бічний шляшок, і шофер не знає, куди крутити стерно. З сіток злітають клунки, тіло пані Сабіни трясеться, як дриглі, а на Жуку нападає сміх, і панна Гільда за це морозить його поглядом. Але кінець кінців перед нами виростає Пенісколя — кольорове містечко на горяному півострові з довгим, пласким берегом. Якби ж то ви бачили, як Шардон кидається на скойки! Справді, їх тут щерть, у найрізноманітніших барвах, є навіть чудові рівномірні білі зорі й цятковані шкаралущі слимаків. Шардон забуває за все на світі, не розмовляє ні з ким, але коли я нечутно підходжу до нього, то чую з його рота щось наче григоріянський «Magnificat».

Яринина голова горить західним сонцем на тлі міста з білого й піскового каменю, де не де помальованого синькою, а темнозелені кипариси коливаються на горбі, і я не можу відірвати від того всього очей. Хвиля, гаряча, перекотилася мені горлом. Ми мусимо ховатись, як винні, бо вона не погодилася жити зо мною.

Тепер ми радо вибираємо вечорами оповідання з релігійними мотивами й чекаємо, що Шардон щось говоритиме. Але він мовчить. Тільки часом шорстка його рука (мені завжди здається, що його руки колись у Бретані витягали рибальські верші) робить жест, неначе б вона хотіла протистояти настирливості мухи.

На тлі морської декорації від Ярининою оповідання віє буденністю та легким сумом. Але я бачу, як за тим витріщене очі жорстокість, як росте розпука.

— Хтось приніс дітям на подвір'я рябе котеня. Воно було пухнате і дивилось на світ цікавими круглими оченятами. Кожне з дітей хотіло мати його на руках. Вони видирали його одне в одного, як хижі тваринки, й притискали до себе. Один хлопчик сказав, що котеням цікаво погратися: підкидати вгору, як м'яч, бо тато оповідав, мовляв, котики завжди падають на лапки. «Ану, цікаво!» загули діти. «Побачимо, чи правда.» І справді: котик упав на свої лапки, як на пружини. «Ще раз, ще раз!» — раділи діти. По кільканадцятьох разях котеня ледве тягнуло ноги. — «Треба кинути його лапками вгору, цікаво, чи воно перекинеться», радив хлопчик. Але котеня не перекинулось, а простягнуло на подвір'ї хребетик. Діти побачили, що воно не ворухнеться, й перелякано подивилися на хлопчика-пустуна. «То був, видно, зіпсований котик», сказав він. «Ходім краще гратися м'ячем.» Діти побігли. Але в городі між квітучими горохами маленька дівчинка плакала над мертвим котиком, бо мама сказала, котики не мають вічної душі. Дівчинка не могла собі уявити, що добрий Бог може бути подібний до недоброго хлопчика, і вона молилася щоранку й щовечора, щоб добрий Бог узяв бідного котика на небо.

Шардон скинув камаші й черевики, сидить збоку й пересипає, як пісковий годинник, кульки пацьорок з руки в руку. Раптом він зривається й біжить у напрямі маленької дюни, вкритої кущиками присохлої трави. Ми стривожені: що таке? Шардон вигребує парасолем чудову велику мушлю з мережаними рубцями й жовто-рожевими пругастими узорами. Він явно виявляє задоволення й прикладає мушлю до вуха.

— Шумить? — допитується пані Сабіна.

— Ще й як. Хочете послухати?

Мушля мандрує з рук до рук. Це — справді досконале морське видиво.

Ярина довго дослухається до шуму мушлі.

— Як вічність, правда? — каже Шардон. — Отака собі мушля тільки й шумить вічністю. Гарно, правда, Ярино?

— Вона шумить морем, — перечить Ільонка.

— Ільонко, море теж шумить вічністю. Чи ви цього не знали?

Ми всі хочемо спробувати Шардонового щастя й до сутінку ходимо, немов чаплі, надбережними дюнами. Але, ясна річ, щасливий тільки Шардон. Він отаборився, за дозволом старого рибалки, на човні «Stella maris» і гукає нам надобраніч:

— Я — на певному човні! Кому занадто тісно в шатрі, хай іде сюди.

Удосвіта Шардон полагоджує з рибалкою верші. Обидва вони наповнили ранок вигуками й реготом, отож і побудили всіх. Берег холодний. У Жуки зовсім закоцюбли пальці, а пані Сабіна схожа тепер на Шардонову бурякову хустку.

— Пощипує? Мов рак, правда? Ха, ха, ха! Нехай не буде з мене Андре Шардон, якщо ми не запам'ятаємо цю ранню осінь.

Андре Шардон. Зрештою, воно зрозуміло. У листах завжди стояло «А. Шардон».

Доктор Айнігер мішає на ватрі щось, що нагадує спорошковану крейду, з водою, додає до того цукру й трохи рудої глини. І виходить кава, нормальна кава.

Андре Шардон... Воно природно, що великий апостол, який проповідував серед моїх предків на кручі Дніпровій і об'являв видиво золотобанної майбутньої української столиці, вдягається в різні історичні костюми: одного разу з нього білобородий мешканець ікони з символом кривого хреста, вдруге — рудава зарость навкруги обличчя й печерсько-лаврська ряса, утретє — чисто виголені щоки, камаші, парасоль. Але воно, їйбо, смішно. Смішно, що Шардон — духовна особа.

Зрештою, хто його зна. Може й він для когось там собі священик. Для ненормальних, для збожеволілих або й для таких, що про них кричать журнали, репортери, вивіски, що їх зловизика юрба змішує з болотом. (Бо в дійсності й над їхнім стражданням сходить сонце, правда ж?) Вони не зрікаються гріха, але зречення має тільки тоді значення, коли людині дано більше, ніж одну можливість. Отим — не дано ніяких. Вони не мають друзів. Вони ні від кого не чекають на зрозуміння. Можливо, в них часом пробуджується охота кинути з хмарочоса на безнадійно твердий асфальт, але що тоді, коли з них хтось вірить у віщось поза безнадійно твердим асфальтом? Тоді він, мабуть, хреститься й повертається назад у неминуче життя. А якраз там вони знайдуть Шардона, смішну духовну особу в буряковій хустці, що

збирає скойки, полагоджує верші й не скаже нічого більше, як тільки: «Господи, будь над ними, грішними й праведними.»



І в Тарагоні я зненацька бачу статую моєї матері на вівтарі. На ній хітон з фіолету, вона розпустила коси, її серце прохромлене срібними мечами. Десь є пристань, але вона не для мене. Для когось іншого блищить моя зоря. Те, що мені справді належить, я можу зібрати у жменю: дрібку спогадів, збляклих до відтіні білих фіялок. Я так би хотів закріпити в пам'яті орнамент на брамі, але він притьмом розвіюється, неначе б обпав цвіт з вишні. Вино — в дуже спокійних кам'яних вулицях — як лунають тут кроки! — смакує гірково минушиною. Сірий храм, очищений від зайвих речей, згущується до символу й дивиться на мене суворо. Бог промовляє власними словознаками, але вони для мене за сімома замками. У них я добачаю лише клинопис, до якого нема ключа. А Шардон мовчить.

Від Середземного моря рушить сухий вітер, і розщібнута моя сорочка лопоче коміром, білим птахом, а з твердині можна роздивлятися на кольорові човни при березі й на рибалок, які ладнають верші. Ще далі, нанизу я надібую на рештки Шардона: безладно розкидані черевики, одяг, бурякову хустку. Жука сидить при тому й дивиться на далекі хвилі, такий заворожений, що коли я торкаюсь його плеча, він простягає руку й шепоче:

— Там!

Зором я подовжую його руку. Справді, у хвилях зносяться й занурюються дві точки. Вони манюні, мов голівки шпильок.

— Ільонка запливла далеко. Шардон сказав, що вона сама не повернеться, й поплив за нею.

— Дурню, а чому ти не поплив?

Я клену й зриваю з себе одяг.

— Я не вмю плавати, — плаксиво жаліється Жука.

Я кидаюсь у море. Руки веслами ріжуть білочубі горби. Шардон розкидає ногами й сопе, мов тюлень. Плисти, та ще й з Ільонкою в руках, йому тяжко.

Коли ми вже вивантажили Ільонку на берег, він береться витрясати з неї воду. Клопотавшись з штучним диханням, він

спритно відпихає мене шорсткою рукою. Тоді кров обливає йому груди. Він сідає на пісок і затуляє долонею рота. На щастя, Ільонці вже непотрібні його клопоти. Жука зробив переїжджому приватно автові знак спинитись, і ми веземо обох до лікарні. Ільонку натирають спиртом, напувають гарячим вином, і вона нізащо не бажає залишатися в ліжкові. Шардонові впорскують лікувальну речовину, але він лежить жовтий на шпитальному ложі. Воно схоже на його власне, паризьке. Груді зводяться з кожним подихом, подих супроводить харкіт непомашеної машини. Справді: мені пригадується харкіт нашого жовтого автобусу.

— Що ж, Шардоне, повеземо вас у кардинальський палац, — пробую я жартувати.

Він дивиться на мене по-вовчому, невиразно бовкає.

— Падре повинен лежати, — каже лікар.

Думаєте, може, що ми залишили його у спокої, зглянулися на жовте обличчя, яке нараз ізморщилося, з якого тільки очі розкидають іскри по всій лікарняній кімнаті? Де там! Жука сидить у нього в ногах, я проти ліжка, по-гурецькому, Дримба на ослоні. Ярина з'являється нечутно, мов сніг, минає мене з пущеними додолу повіками, розпушує Шардонові подушку, ставить на столик склянку з молоком. Щохвилини хтось з автобусу приходить подивитися на Шардона, принести йому кілька слів. Та їх йому не треба.

— Розкажіть щонебудь, аббё, коли вас не мучить це, — просить панна Гільда.

— Коли говорять інші, я залюбки помовчую. Приглядавшись до людських трагедій, я спостерігаю, що їхні чинники здебільшого такі самі головні актори, і то дуже пересічні. Бо до справжніх трагедійних роль, де сценами диригує Бог, покликані тільки монументальні постаті. Друзі, скромність ніколи не може мати надміру. А оповідати нічого я не буду, бо воно мене таки мучить. І крапка.

Отакий той Шардонище, щіткуватий, ошкетинений. Його прізвище відповідає особі, яка над усе в світі ненавидить вияви співчуття. Жука приніс йому з міста шоколяду, але мусить її з'їсти сам, чи не вкупі з золотими її шатами, тут таки, на Шардонових очах.

Його можна зате обдарувати іншими речами. Панна Гільда відкрила в сусідстві гармошку, стару, проте таку, що на ній можна грати навіть хорали. Шардонове вікно виходить на залуплений квітничок, а з другого берега квітничка крізь

відчинене вікно ллються звуки того запорошеного інструменту. Гармошка сопе, неначе б вона мала ядушні легені, але Шардон заплющує очі й наслухає. Ми всі непорушні, бо за кожний скрип нас карає їжакуватий погляд. Коли звуки затихають і віко з старомодними янгольськими погруддями засувається на клявішах, хворий здивовано обводить нас очима. Він немов би запитує:

— Ви ще тут?

✱

Як тільки Шардон звівсь на рівні ноги й сів у «пирхавку» (він нізачо не хотів залишитись у лікарні, ані їхати в гості до кардинала: у тому він таки вподоблювався до крутолого еспанського ослика), докторова ляпнула:

— Я вже задалегідь милуюся з нашого вогнища у Нарбоні!

Ну, думаю, хоч раз вона зважилась не збирати дрібничкові подорожні пам'ятки!

На кордоні еспанські жовніри привітно кивають нам і вигукують життєрадісними горляними голосами. Ніхто не чіпає Шардонових скойок, і Еспанія залишається за закрутом у придорожніх золотих кущах.

— Ви вдома, Шардоне.

Шардон дивиться в невидане, в обриси нової батьківщини. Він стоїть при вийсті до височенної катедральної церкви Юстуса, він і сам височенний, сам праведний. Потім він ступає у півтінь, під ребра склепінь, довгий, як органна труба, і спиняється з суворим обличчям перед наївною групою Оплакування, втопивши зір у рожевизну, синь, зелень різьбленого дерева.

Я відчуваю раптом, що люблю його, як батька.

Увечері, коли куриться ватра, він сідає трохи далі від вогнища, бо дим його душить. Тоді пані Сабіна — подумайте тільки! — прикриває йому плечі чорним своїм запиналом. Шардон сливе вибухає, але, побачивши, що то вона, робить над собою зусилля й заспокоюється.

Мовчки дивимося ми на ватру. Мовчанка може мати глузд. Нам не хочеться тепер докоряти долі. Ми вже більш погоджені з порядком речей на світі. Що ж: він отакий собі, та й годі. Є багато добра, а є й сила-силенна смішних речей. А іноді спадає на нас і особлива ласка: відчутти присутність красною.

Жука лежить горілиць, квітка в нього між зубами. Щаслива вдача! Він ніколи не жадає того, що йому не дається. А невибагливе, яке дається, він сприймає з радістю дитинчати. І як тобі щастить отак робити, Жуко? Промовся мені, зрадь таємницю, бо ось нужденна людина з чорною книгою загубилася в трьох соснах Макрокосму.

Ось — жменька людей вколо ватри в Нарбоні. Кожен пряде власне павутиння. Думки літають круг кожного метеликами: скрізь власний притягальний вогник для метеликів-думок. І дивно, що вони не переплутують трас, що вони вірні тільки одній людині.

Останнім часом Ільонка змарніла. Під очима лягли сині озера. Вона шукає самоти. Тільки Жука вміє часом удостоїти її товариства.

Один епізод із свого дитинства оповідає вона:

— Наш сиротинець стояв на передмісті. Він прилип був до інших старих, крихких будівель. Ми вдягалися в вузькі злинялі платтячка, не знали пестошів, бо сестрам не було дозволено нас цілувати. На свято Ангела Хоронителя нас обдаровували дрібничками.

Пригадую собі такий день. Тиша й холод у коридорі, ми просуваємося парами між лавками каплиці — просити благодаті для наших добродіїв, просити й прощення нашим гріхам. При вівтарі стоїть Ангел Хоронитель. На ньому білий іній сорочки, сорочинки, перетягнутої стьожечками. То була либонь якась погана гіпсова чи віщана фігурка, але тоді я заздрила їй, бо вона мала для мене красу неземну, і страждала з дитячого мого серця, що не була й крихітку подібна до такого янгола... Сестри думали в тому ж самому напрямі, що й ми, вони метали жереб, котра з них мала цього року вдягати його. Щастя отримала сестра Пріска, всі їй заздрили.

А потім нас поведено до широкої спальні. На кожному з сімдесятьох ліжок лежала торбина з солодощами й рожева стрічка на волосся. Ах, що за щастя! Але сестра-опікунка тонко закликала: «Подивіться тепер, що Ангел Хоронитель одержав на свої ім'янини!» — і вона піднесла вгору червону шкіряну коробочку. Ми збилися навколо сестри, рознеслося довге «ааааа», сповнене подиву й заздрощів: малесенький годинничок поблискував на блакитному оксамиті коробочки. «Справжній золотий годинничок», пояснювала сестра-опікунка. «Ось я його накручу й прикріплю до руки Ангела Хоронителя.» Вона побігла з коробочкою до каплиці... Ан-

гелові Хоронителеві з гіпсу чи воску було достеменно байдуже, але ми не спали цілу ніч і були переконані, що він без ліку-міри щасливий...

А я певен, що Ангел Хоронитель плакав над своїм золотим годинником, який був йому непотрібен... Найохочіше він зацібнув би той годинник на руці в Ільонки, ще й сказав би: «Бережи, дитино, всі свої години доти, поки тобі сказано. Прийде час, і ти побачиш, що в янгола тільки гіпсове або віщане обличчя.»

Я кажу це вголос, і Ільонка притакує головою, криво всміхається.

Тепер я розумію, що її втеча в море не правила за випадок. В епізоді я був єдиним сліпим, що й дав мені зрозуміти Шардон.

Він підводиться з трудом:

— Я хочу перейтися, хто підставить мені плече?

— Я, — каже Ільонка.

★

Обоє ми блукаємо старим Каркасоном. Година сутінку. Жовтий собака бродить за нами. Може, він має нас за своїх господарів. Під твердиною з конічними вежами люди вечеряють при світлі свічок. Велика сім'я, зібрана при одному столі, молиться й ломить хліб.

Ми приліпили носи до вузьких шиб. Так роблять діти перед крамницями під свята. Ми нездатні впоратися з тим. Щастя інших переповнює нас. Ми стоїмо надворі, в сутінку, а вони сидять за одним столом, у колі теплого світла. Усе ясне, гарне, просте, — а нам нічний вітер уже куйовдить волосся, тягне за одяг. Навколо нас — самота. Кожне сидить у своєму човні. Тільки тиша, що запала на хвилю, дозволила подати одне одному руки.

Ах, а як добре було б, якби Ярина сиділа на покуті, роздавала вечерю, якби краяла хліб, спершу накресливши на ньому знак хреста, доливала олії в червону лямпадку перед іконами, вкривала б дітей до сну.

Ярина ліплена з багатої, спокійної материнської глини...

— Шардон згасає...

Це каже вона. Так, Шардон згасає. В його зінцях уже палає безсмертя, лиця пашать, як рештки ватри на полі. Ми всі чекаємо на Люрд, навіть доктор Айнігер підганяє нашого

шофера, який не може вчасно впоратися з попсованим автобусом і йде до міста шукати підмоги.

Нарешті той довгожданий Люрд! Як описати найдивнішу в світі суперечність почувань?

Під білоголовими Піренеями, оперезане стрічкою холодної пречистої ріки між трав'янистими берегами, бережене середньовічною твердиною на скелястому пагорбі, тулиться містечко-ізмарагд. Справді, якщо чудо денебудь і сталося, то саме тут, між отими природними спалахами непорочності. Дімочок Бернадетти вражає суворістю, ба — сухістю. Анічогісінько солодкавого, ані романтичного. Тверде ліжко загартованої у праці й молитві сливе-селянки, вбога обстановка, без прикрас. Щойно пізніше, мабуть, з'явилося красномовство, з'явилася зовнішність. Чудо дівчинки заходилися роздрібнювати для широких мас, побудували позбавлений стилю храм, поставили перечулені безстильовістю постаті, розвели ярмарок дешевеньких пам'яток. Зродилася пересичена атмосфера. Ласих на чудо повно якраз біля закопченої печери. Вони розглядаються навкруги, чи хтонебудь, мовляв, не прозрів, не відкинув від себе геть милиці.

Але є й міцніше. Боса селянка, яка з дворічною дочечкою б'є поклони перед вівтарем, напевно ж нікого не думає наvertати. Вона не звертає уваги на тих, що довкола, на тих цікавих. Мадонна слухає її слова, які, заправлені сльозами, витискуються з перепаних губів: «Отака крихітка, і їй треба вмерти, Мадонно? Ніхто не розуміє, коли матері болить, тільки ти розумієш. Ось моя чорна, спрацьована рука, кинь же в неї зернятко твоєї доброти!»

Де вона, та людина, що спроможна бути каменем у таку хвилину?

Шардон молиться. Навколішках, як великий ліхтар серед люду, жовтолиций, як виплеск воску. Підсвідомо всі ми ждемо на чудо. Воно повинно гримнути беззвучним вибухом, як незрима орифляма Воскресіння.

Але воно не гримає.

Останньої ночі Шардон лежить з розпеченими щокми, лежить на польовому ліжкові, неподалець вогнища. (Повітрям затуленої з усіх боків кімнати він душиться.) Над ним півострів неба, він мріє й мимрить різні речі:

— Бейтлехма — Вифлеєм — Дім Хліба ... Чи ще ж не досить ясно? І три греко-католицькі оселі, чуєте, Марку? Маалюля, Бакха, Джубадин розмовляють ще й досі арамей-

ською мовою . . . Якби ж то ви знали, що за скарби у вас на Україні . . . Марку, людина, яка покотила зірку у всесвіт, записалася. Ви повинні знову відкрити зорю. Тоді ви її й понесете в Київ. Але з неї не буде безіменне світило в Чумацькому шляхові. З неї буде Вифлеємська Звізда . . .

Ну й чого всі ви посоловіли? Того, що ваші сподівання не здійснилися, що я буду оце вмирати? Та я ж не просив за себе. Вас мені куди більше шкода. Може хтось із вас доросте колинебудь до трагічної ролі. Бо тим часом усі ви схожі на маріонеток з Ярининого театру . . .

Авжеж, авжеж, Марку. Ви повинні, як великий прошак, жебрати під чужими вітражами. То ваше чистилище, що стільки з-поміж вас швендяє крутими дорогами. А коли напросите досить милостині, тоді у вас вирівняється хребет, і ви випростаєтеся перед софійською Орантою . . .

Вам, дорога Ярино, я дарую всі мої скойки. Там є одна дуже гарна, з Пенісколі, де ото шумить вічність, пригадуєте? А зате ви принесете мої будяки до Роншану . . .

Париж уже повідомлений . . . Про все він повідомлений, а крім парасоля й часловця в мене тут нема нічого вартісного. Пане Дримба, ви не образитесь, якщо я подарую вам парасоль? А ви, докторе Айнїгер, — за часловець? Він, щоправда, вже дуже затріпаний . . . Ви знайдете там образочки для пань і для шофера, коли б вони побажали мати від мене пам'ятку.

Тобі, Жуко, лагідна дитино, нічого від мене не треба. Ти маєш більше від них усіх: ти маєш покликання . . .

Минають вечірні години. Часом Шардон промовляє своїм їжакуватим поглядом: «Прошу вас дуже, пані, не душіться слізьми, не хвиркайте носами, а дайте мені спокійно вмерти.» І тоді ми, засоромлені, дивимось, як із пагорба сходить процесія з запаленими свічками.

Ще стільки хотілося б з ним говорити. Господи, як скоро жебонить час! Я раптом починаю відчувати відповідальність за кожную порожню мить. Ширяє всесвіт, душа випростовує заклаклі крила, груди переповнюються пахощами ранньої осени.

Процесія скидається на освітлених ізсередини мурашок, вишикуваних звивами річкового плеса. Ріка процесії поволі спливає в нерухому долину. Клапті з «Ave, ave Maria» долітають аж сюди, до нас.

І Шардона вже нема між нами.



Тепер ми всі шукаємо вітражів. Найбагатші несе янгол із соняшним годинником між жовтими, несіяними квітами у бганках шартрської святині. Довгими стьождками намист вони бринять з неба на землю, і Яринині очі кажуть мені: «Усіх їх проковтну, це — коралики з дитинства, тут я нічого не боюся. Дивись, Марку, вікна безсмертя. Тут ми стоїмо, побравшись за руки, а незабаром ти будеш удома на Чумацькому шляху, а я — за лаштунками маріонеткової сцени. Так же ж воно добре — відродитися Марією для свого оточення. Але кожного разу, чи то у старому порфіровому храмі (Страсбург!), де суворі цісарі розташувалися на вікнах, чи то в новій христильниці з теплих пастелів (Уданкур!), — нас обкотить, немов з відра, отаке світло. Тоді й знатимеш: через мільйон світляних років пора нашого побачення. Але — що таке мільйон світляних років, коли йдеться, мовляв, — пам'ятаєш? — про „віки вічні“? Про „віки вічні“ Любови?»

На прощу до Роншану ми ходили з Шардоновими будяками. З усіх боків пливло сонце крізь глибокі криві вікна, такі маленькі й різкі над статуєю Богородиці, як оті язичи Святого Духа. Вони одуховлювали простір церковці, пов'язували її з зовнішнім світом. Було в ній щось від великої каравелі: радіоактивність, космічні позивні сигнали. Я чув голоси, ніби мамині й Шардонові, і Шардон починає в уяві зливатися з отцем Афанасієм. (Часто-густо кличе нас назад до власного дому хтось чужий: так і було з Шардоном.) Півтінь розподіляла барви, помаранчові вогні, вихоплювавшись з свічок, вергали фіялкові тіні. Підлога підпливала до престолу й збирала всіх на бар'єрі причастя.

Друзі, тепер ми розлучаємося. На кордоні кожен з нас сяде у свій поїзд, поїде у своє більш-менш грішне життя. Доктор Айнігер з дружиною — до Гайдельбергу, панна Гільда — над Констанцьке озеро, Ільонка — в Париж... З Ільонки справжня героїня. Повстанський плащ-дощовик зрісся з нею.

— Вибачайте, Марку, ви нехотючи стали мені за судьбу. З-за вас я вже знаю, який гарний цей світ. Інколи мені здавалося, що я просто не витримаю стільки краси за одним разом...

Вона розглядає гобелени в замках, оцінює дерев'яні стелі, міряє оком ріку з вежі. Її пододала її молодість. А якщо пододала, то вже ж мусить їй вказати й дорогу.

Ярина не скаже мені, куди вона поїде. Вона стоятиме на залізничному двірці й проводитиме мене очима, аж поки мій поїзд не зникне геть з очей у північному напрямі.

А ти, Жуко, дорогий хлопче? Ти, що так добре вмієш оповідати легенди про праведників, як от Шардон, або про буденників, як от ми, — обдаруй нас востаннє чимсь таким. Бо он шофер у картатому кашкеті вже поглядає на годинник, а Дримба вимахає Шардоновим парасолем.

Потім, друзі, ми розлучимось без зайвих слів.

Починай же, Жуко!

Смерть недоброї людини

Був собі великий безбожник. Він ніколи не ставав навколішки. Перед квітчастими вівтарями він не чіпляв амулетів, не виставляв мальованих обітниць, за які б добрий Ісус мав йому вигоїти хворе серце, — перед тими вівтарями, де чорні жінки в чорних спідницях щороку мили нерівну підлогу з простого дерева, мили аж по кам'яні сходи, аж по огорожу з кутого заліза. Церкви, необробленим каменем будовані, були йому німі, їх населювали старі паламарихи, що м'ямлили молитви на довжелезних стемнілих пацьорках і побожно доторкувалися до своїх звичних спорохнявілих святих: до Бенедикта Квітів, до Антонія, до Елесбея та Іфігенії, що визирали з ніш, а ніші ж прикрашали троянди з бібули й пообвивані паперовими гірляндами колонки. Манило тільки жовте золото орнаментів, тільки довгі свічники з виливаними узорами! Він порушував спокій святих. Скорими й тихими кроками ходив він над ними, похованими під церковною підлогою. Одного разу йому здалося, що Катерина Парагвасу^{б)} захлипала. То була свята індіанка в церковці da Graça — він наступив на її гробівець із срібною кадилицею в руках.

Над затокою розташувався торг. Там висіло смердяче м'ясо тварин, обліплене мухами, раки, нанизані на шворки, туди осли привозили в кошиках плоди жаки, вкриті бородавками, і продавці розкладали їх горбами за всіляким череп'яним посудом. Він ніс місткий кошик на голові, а його осел, придушений оберемками трав, тьопав аж на берег, туди, де купчилися пралі кольорових речей та рибалки на легеньких плотах. Тут сиділи й «аматори» його скарбів. Вони платили,

^{б)} Побожна індіанка, яка жила в XVII сторіччі й якій об'явилась Мати Божа.

щоправда, небагато, але зате пізніше продавано на ярмарку римовані баляди, в яких він був героєм серед босяків⁶⁾).

Одного разу він мусів утікати. Далеко на південь, у гори, де часто лив дощ і де люди жили сумирні й добрі, як продавці старих запальничок. Вулицями сновигали кози, нещільні мури будиночків світилися вижолобинами, де мостились трави й ластів'ячі гнізда, через древні підвіконня з бальконами перехилялися смугляві красуні, а індики походили перед верстованими дверима Доброго Ісуса з Лісочків⁷⁾).

На верховині лежав камінь. І ось йому здалося, що камінь той мусить скотитися на його грішну душу і мов цвяхом прибити її до землі тут, де люди жили на висотах, близько неба, де хрести з численними раменами хилилися геть від нього, коли він чимчикував через кладки над водоспадами.

Місто мало свої криниці. З них пили люди й тварини. Найхолодніша вода була в сакристії одного майстра-каліки, який різбив статуй куснями граніту, бо не мав рук. Тієї свяченої води ковтнув одного разу злодій несвятими своїми устами — і вмер.

Коли він розплющив очі, то побачив, що той світ такий самий, як і цей. Такі самі церкви святого Франциска, Благовіщення, такі самі дзвони перед святою Анною, дерев'яні ангели в соборі під органом, ультрамаринові двері, барнаві поволоки, криве золочене дерево на білених стінах, невеличкі проповідниці-балькончики, такі самі святі Цецилії й Христи у фіолеті, з золотими квітами й справжнім волоссям, обстриженим з черничих кіс.

Він подався запорошеною дорогою. Люди жили, як і раніше, тільки що ніхто його не бачив.

Край дороги сиділа дитина. Вона плакала.

— Чого плачеш? Не плач.

Дитина була дуже змарніла на личку, очі трошки викочувалися.

— Ось мушу нести воду, а вже не можу.

— Ото твоє коромисло?

У дитинчати були вже понатирані плечі. Лиха людина відчула, що не може бути так таки зовсім лихою. Вона підняла відра й спитала:

⁶⁾ Римовані баляди про популярних героїв продають ще й досі на бразильських торгах.

⁷⁾ Назва церкви.

— А де ти живеш?

— Отам.

Брудними рученятами дитина заходила ся терти очі.

— Йди зо мною, — мовив він і пішов наперед, сам не знавши, куди. Вони довго місили порошок дороги, а тоді вздріли синій будинок. Колись він мусів бути багатий, але тепер спадав круглим своїм бальконом просто в банановий сад. Він подумав, що в будинкові нікого не було, але там сиділа старенька жінка, що відразу ж заметушилася.

— Хочете їсти? Може гарячої кави?

— Атож, для дитини... — мовив злодій і почав шукати грошей по кешенях. Але гроші залишилися в іншому світі.

— Нічого, нічого, — цокотіла старенька. — Бабуні Анні не треба грошей.

Дитина випила чашечку кави й закуняла за столом. Він хотів її лишити в старенької, але згадав про відра:

— Мало ще можуть попобити...

Дорога вела попри кладовище, втоплене у квітах. Там гуділи бджоли, розливався запах меду. Одна могила була ще зовсім свіжа.

— Чия б то? — подумав він.

— Може, твоя? — сказала раптом дитина.

— Ні... — відрік він. — Неможливо. Я не можу лежати між квітами й бджолами.

Посередині головного майдану стояла стара в'язниця з добрячими ґратами на вікнах. В одному вікні виднілася молодиця в червоній сукенці, вона була, немов полонений звір із сумними очима. Навпроти били дзвони.

— Отож і є напевно пекло, — подумав він. — Ось туди я й мушу піти.

Дитина пристала.

— Що тобі скоїлося?

— Скло влізло в ногу.

Сіли на траву перев'язати рану. Недобра людина заходила ся шукати хустку. Хустки не було. Вона хотіла взяти дитину на руки, але не могла, бо заважали відра.

Тоді злодій відчув смуток. Хлопчик ішов шкутильгаючи, кров скрапувала на глину. Тим то вони спинялися при Хресній Дорозі, і коли він побачив, що малий з зацікавленням дивиться на кольорові фігури, він почав їх йому пояснювати. Він сам не знав, чи говорить правду, а чи ні, але хотів розважити дитину бодай казкою.

Просто перед ними молилися прочани, і коні їхні, прип'яті до кілків посеред чималої півкруглої господи, били копитами об полоскані частими дощами камені й іржали проти заходу сонця.

— Ще трошечки, і западе ніч, — думала грішна людина.

Дитина трималась його руки, збільшувала тягар відер, але коли він подумав, що незабаром дитина його полишить і довкола буде тільки ніч, йому зробилось моторошно.

— Далеко ще?

— Ні, ще трошечки.

І тоді відійде від нього хтось, хто йшов з ним від ранку й до вечора. Але він знав, що не плакатиме, бож сам для себе аж нічого не важив.

На холмі забіліла церковця Матері Божої з «О»⁸⁾, двері її були ультрамаринові, а білі стіни облямовано червоно-брунатно.

— Ага, він певно тут за ключника, — подумав грішник. Він вилляв воду у велику кам'яну мушлю, поставив коромисло в кут і випростав хребет.

Церковця мерехтіла золотом, синню, червоними лакованими окрасами.

Зненацька дитина заходилася дрібненько сміятися, наче б хтось розсипував кульки пацьорок.

Коли він озирнувся, дитина сиділа вже на руках у Матері Божої з «О», вдягнута в золочену сорочину. Рана на скривавленій ніжці затягнулась, і в руках перекочувалось яблуко.

— Що ти робиш? — спитала грішна людина, але слідом за тим відчула великий жаль. Її почали душити сльози.

— Ага, оттепер Він мені скаже, що я грабував Його церкви, що був я лихий і чорний, що молився до Ешу, Огуна та Оріша⁹⁾, приношав їм жертви з чорних курей, обкурював хижку чорзна яким зіллям і впивався горілкою з цукрової трощі. Бо Він усе знає про заборонені забобони, знає про пісні до місяця-молодика й до морської зірки...

Коли він був уже на дверях, хтось обійняв його за шию й мовив:

— Лишись бо. Ми йшли вкупі не через день, а через наддення. А ти ж ніс Мій Хрест.

⁸⁾ Назва нагадує передпріздвяні антифони Латинської Церкви, що починаються закликом „O Sapientia“, „O Radix Jesse“, „O Clavis David“, та інші.

⁹⁾ Африканські чорти. Примітивні люди в Бразилії вірять, що чортів треба підобрювати гостинцями.

UKRAINIAN is spoken to-day by over 45 million people. Numerically, Ukrainian-speaking people are second in the Slavic family of nations (after the Russians) and fifth in the whole of Europe (after the Russians, the English, the French, and the Germans).

The Ukrainian language stands out as an independent creation, with a distinct character of its own though, like other languages, it shows many qualities similar to those of the languages spoken in the neighbouring countries. This is especially visible in relation of Ukrainian to other Slavic languages. Contemporary Ukrainian, however, has many characteristics in its phonology („ikannya“; hard consonants before e, i; g = h; identification of y and i, etc.), in the stress, formation of words, syntax, and vocabulary which distinguish it from Russian and other languages. The peculiarities of Ukrainian formed the basis on which the Imperial Russian Academy of Sciences in St. Petersburg recognized it as a separate language different from Russian (1906).

Like other languages, Ukrainian has many dialects (North- and South-Ukrainian with East and West subdivisions). Apart from dialects, there exists a literary standard Ukrainian used in public offices, schools, press, broadcasting, etc.

The oldest literary language in the Ukraine was the Old Church Slavic which came to Ukraine from Bulgaria at the time of the acceptance of Christianity by Volodymyr the Great of Kyiv in 988. This Church Slavic became greatly modified, „ukrainianized“, so as to conform to the language spoken by the common people. Highly expressive elements of it are to be found in „Prince Ighor's Raid“ (end of the 12-th century). A language so formed was in use up to the end of the 18-th century.

A new era started in 1798 with the publication of Ivan Kotlyarevskyj's „Aeneid“, which was written in the language spoken by the common people. Kotlyarevskyj was followed by Hryhorij Kvitka-Osnovyanenko, Amvrosij Metlynskyj, Yevghen Hrebinka, Panteleymon Kulish, Taras Shevtchenko, and others. All of them (and particularly Shevtchenko, 1814—1861) established the standard of modern literary Ukrainian, largely based on the South-Eastern dialects. Its further progress was secured by such 19-th century writers as Marko Vovchok, Leonyd Hlibiv, Oleksa Storoshenko, Markian Shashkewych, Ossyp Yuriy Fedkowych, Panas Myrnyj, Ivan Nechuj-Levyckyj, Ivan Franko, Mykhaylo Kotsyubynskyj, Lessya Ukrainka, and by the writers of the 20-century: Yuriy Yanovskyj, Pavlo Tychyna, Maksym Rylski, Yevghen Malaniuk, Yuriy Klen, and in exile especially by Theodosy Osmatchka, Vassyl Barka, Mykhaylo Orest, Oleg Zuyevskyj, Wadym Lesytch, Wira Wowk, Marta Kalytowska, and others.

Professor Jaroslaw B. Rudnyckyj

